

Tradicijski istarski narodni običaji, stari zanati i narodna vjerovanja

Dobran, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:619847>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-18**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE

NIKOLINA DOBRAN

**TRADICIJSKI ISTARSKI NARODNI OBIČAJI, STARI ZANATI
I NARODNA VJEROVANJA**

Diplomski rad

Pula, 2020.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE

NIKOLINA DOBRAN

**TRADICIJSKI ISTARSKI NARODNI OBIČAJI, STARI ZANATI I
NARODNA VJEROVANJA**

Diplomski rad

JMBAG: 0303060172, redovita studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Nematerijalna kulturna baština

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Etnologija i antropologija

Znanstvena grana: Etnologija, folkloristika

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, srpanj 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Nikolina Dobran, kandidatkinja za magistricu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 1. srpnja 2020.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Nikolina Dobran, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Tradicijski istarski narodni običaji, stari zanati i narodna vjerovanja“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 1. srpnja 2020.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKO ODREĐENJE NARODNIH OBIČAJA	2
2.1. Godišnji običaji	2
2.2. Običaji uz rad – gospodarski običaji	3
2.3. Životni običaji	3
3. GODIŠNJI TRADICIJSKI I NARODNI OBIČAJI U ISTRI	5
3.1. Uskršnji običaji	5
3.2. Božićni običaji	10
3.3. Pokladni običaji.....	12
3.4. Ostali godišnji tradicijski običaji u Istri	14
4. GOSPODARSKI TRADICIJSKI I NARODNI OBIČAJI U ISTRI.....	16
4.1. Običaji vezani uz poljodjelstvo	16
4.2. Običaji vezani uz uzgoj stoke	18
5. ŽIVOTNI TRADICIJSKI I NARODNI OBIČAJI U ISTRI	20
5.1. Običaji uz porod.....	20
5.2. Svadbeni običaji	21
5.3. Običaji uz smrt i pogreb	24
6. ISTARSKI STARI ZANATI	26
6.1. Drvodjelstvo i rezbarstvo	26
6.2. Obrada kamena i željeza	29
6.3. Lončarstvo	35
6.4. Kulinarstvo – gastronomija.....	36
6.5. Tkanje	38
7. NARODNA VJEROVANJA S ISTARSKOG POLUOTOKA	42
7.1. O fantastičnim bićima Istre.....	42

7.2. Valorizirani primjeri narodnih vjerovanja	52
8. ZAKLJUČAK	60
LITERATURA.....	61
POPIS PRILOGA.....	64
SAŽETAK	65
SUMMARY	66

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada su, kako i sam naslov govori, tradicijski istarski narodni običaji, stari zanati i narodna vjerovanja. Ova tema poklapa se s kolegijem Nematerijalna kulturna baština te se, jednostavnije rečeno, bavi životom Istre kakav je nekad bio. Odabir ovakve teme proizašao je iz želje da se u jednom dokumentu i na jednome mjestu okupi što više podataka o životu Istre kakvog više nema ili ima vrlo malo. Naime, današnja je nova tehnologija zamijenila stare zanate, narodni običaji više se ne koriste u tolikoj mjeri kao onda, a o narodnim vjerovanjima čuje se manje nego nekad. Baš iz tog razloga, bitno je takvu nematerijalnu baštinu očuvati i prenositi s generacije na generaciju kako se ne bi zaboravila.

Struktura diplomskog rada podijeljena je u nekoliko sastavnih poglavlja. Prvo poglavlje rada najprije će objasniti pojmove kao što su godišnji, životni i običaji uz rad, a potom će se drugo poglavlje baviti godišnjim tradicijskim narodnim običajima u Istri koji su vezani uz najveće blagdane u Istri, a bavit će se i ostalim godišnjim običajima. Treće poglavlje govori o gospodarskim običajima, odnosno običajima vezanima uz rad na polju koji su obuhvaćali brigu o usjevima i o stoci. Četvrto poglavlje odnosi se na životne običaje, a obrađuje rođenje djeteta, svadbene običaje te one pogrebne. Potom, peto poglavlje govori o istarskim starim zanatima koji uključuju tradicijsko graditeljstvo s kažunom kao najboljim primjerom, zatim o lončarstvu, kulinarstvu, tj. gastronomiji i tipičnoj istarskoj hrani nekad te o tkanju. Šesto poglavlje bavi se narodnim vjerovanjima i fantastičnim bićima Istre te legendama, a prikazat će se i na koje se načine takva vjerovanja danas valoriziraju u turističke svrhe. Nakon obrade teme slijedi i zaključak koji će obuhvatiti najvažnije činjenice ovog diplomskog rada, potom slijedi i literatura te popis priloga.

Podaci koji su korišteni u ovom radu prikupljeni su u Grdskoj knjižnici i čitaonici u Puli, Sveučilišnoj knjižnici u Puli, zatim na portalu hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa Hrčak te na ostalim službenim internetskim stranicama. Da bi rad bilo moguće napisati, korištene su metode poput prikupljanja znanstvene i stručne građe, a nakon prikupljanja uslijedila je njihova analiza te deskripcija.

2. TEORIJSKO ODREĐENJE NARODNIH OBIČAJA

Prije nego što se objasni koji su to narodni običaji u Istri, neophodno je objasniti što su to narodni običaji uopće i što sve u njih spada, te se ovo poglavlje bavi upravo time. Narodni običaji obuhvaćaju godišnje običaje, običaje uz rad te životne običaje.

Narodni običaji podrazumijevaju ustaljene načine ponašanja koji su specifični za određenu zajednicu, a obilježavaju nematerijalnu baštinu jednog naroda. Oni također oblikuju najvažnije elemente života, a vezani su uz posebne životne prigode. Uz narodne običaje vezana su i vjerovanja na koja je utjecaj imala crkva, odnosno pretkršćanski mentalitet. Ti su običaji u današnje vrijeme doživjeli kristijanizaciju, no ipak se u svečanim prigodama i dan danas obilježavaju blagdani, proslave i sl., na određeni, sličan način. Neki su običaji i dalje ostali isti, dok su neki osuvremenjeni.¹

2.1. Godišnji običaji

Godišnji običaji vezuju se uz blagdane koji se obilježavaju svake godine, pod kojima se u Hrvatskoj prvenstveno misli na blagdane vezane uz katolički kalendar. Takvi običaji najčešće započinju jesenskim blagdanima kao što su Svi Sveti i Dušni dan, kojima se daje posveta pokojnicima tako da se posjećuju i uređuju njihovi grobovi. U jesenske se blagdane ubraja još i Martinje na dan sv. Martina 11. studenog, kad se slavilo sazrijevanje mošta pa su česte bile, a jesu još i danas, proslave uz njegovo krštenje. Nakon jesenskih blagdana kreće predbožićno razdoblje koje je počinjalo blagdanom sv. Barbare i sv. Lucije. Blagdani koji zatim slijede od kraja studenog pa sve do siječnja dio su božićnog ciklusa uz koji se vezuju razni običaji. Središnji je blagdan Božić, nakon kojeg slijedi Nova godina te njih karakterizira kićenje kuće zelenilom, ukrašavanje bora (tek od 19. stoljeća), darivanje, priprema posebnih jela, koledarenje (obilazak kuća čestitara pjevajući pjesme uz dobivanje darova) i sl. Potom slijede pokladni običaji koji dolaze između Sveta tri kralja i početka korizme, a koji su označavali prijelaz iz zime u proljeće, što se tiče poljoprivrednih radova. Nakon njih slijede i proljetni običaji uz blagdane Cvjetnice, Uskrsa, Spasova, Jurjeva, Duhova i sl. Najznačajniji

¹ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44552>, 8. ožujka 2020.

ljetni blagdan je Ivanje, kad se pale krjesovi. Osim tih blagdana, zajednice slave i svoje zaštitnike tijekom godine.²

2.2. Običaji uz rad – gospodarski običaji

Pod radnim i poljoprivrednim običajima često se svrstavaju razni postupci koji su magijske naravi, odnosno oni koji su bili orijentirani na osiguravanje uroda, ali i napretka stoke. Posebice su magijski postupci bili važni kod sjetve, sadnje, oranja i pripreme sjemena. Neki od primjera takvih postupaka jesu da se u brazdu stavljalo jaje koje je označavalo plodnost i početak života, a sve kako bi ono moglo prenijeti svoju snagu na usjeve. Osim takvih postupaka, magijska su se vjerovanja koristila i pri početku i završetku većih i značajnih poslova. Jedan od takvih primjera jest i gradnja kuće. Naime, njezini su se temelji pošpricali krvlju jedne životinje koju su žrtvovali ili su pak u njezine temelje stavljali novac. Pri njezinu završetku, pripremala se proslava za ukućane, ali i one koji su pomogli u gradnji.³

2.3. Životni običaji

Životni običaji vezani su uz život jednog pojedinca, odnosno uz značajne događaje koji se mogu dogoditi u njegovu životu. Takvi događaji podrazumijevaju rođenje djeteta i trenutke koje bilježe njegovo odrastanje, ženidba, smrt i pogreb.

Na selu je rođenje djeteta bila glavna svrha obiteljskog života, a trudnica se pri nošenju djeteta morala paziti od uroka i mraka, morala je paziti što jede, a pri rađanju pomagale su joj susjede ili je pak rodila sama u kući. Razna su bila i vjerovanja vezana uz tek rođeno dijete – ako je rođeno u posteljici značilo je da će biti vrlo pametno, a ako je dijete bilo vrlo bolesno, odmah bi ga krstili kako se ne bi nakon smrti bez krštenja pretvorilo u demonsko biće. Inače bi krštenje bilo nešto kasnije, a djevojčici bi roditelji odabrali kumu, a dječaku kuma. Darivanje djeteta od strane kume ili kuma nije bilo obavezno, ali većinom su se donosile košuljice ili rupčić. S vremenom, darovi su postajali sve bolji i bogatiji kad su počeli biti i odjeća ili novac ili pak zlatni nakit. Iduće godine djetetova života obilježavalo je

² Isto, 8. ožujka 2020.

³ Na istome mjestu.

početak rasta zubiju, govor, hodanje, a odrastali su uz pastirske poslove i sudjelovanje u raznim običajima.

Nakon odrastanja, važan događaj u životu bilo je i sklapanje braka svadbom koja je uključivala svadbene običaje i ceremonije. Neki od primjera svadbenih običaja vežu se uz simboličke postupke poput pucanja pri odvođenju mladenke, bacanje jabuke preko krova mladoženje i sl.

Posljednja dva događaja u životu jesu smrt i pokop. Za svoj pogreb često su pokojnici unaprijed pripremali odjeću u kojoj će biti pokopani. Vjerovalo se da glasanje određenih životinja ili određeni san nekog od bližnjih može ukazati na nečiju moguću skorbu smrt. Ozdravljenje bolesnika pokušavalo se postići molitvom, pomoći svećenika ili postupcima poput stavljanja predmeta pod krevet bolesnika. No kad bi se uvidjelo da će bolesnik uskoro umrijeti, palili su svijeću. Kad je bolesnik umro, otvarao se prozor kako bi duša pokojnika mogla izaći, zaustavljao se sat, okretalo ogledalo, vatra na ognjištu se gasila i sl. Pokojnik je bio u kući do pogreba te su ga obilazili sumještani i rođaci. Pri ukopu, pokojnika se pokapalo uz njemu dragi predmet, kako bi ga on pratio na drugi svijet. Nakon pogreba obavezno su svi trebali oprati ruke, a pripremala se i gozba.⁴

⁴ Na istome mjestu.

3. GODIŠNJI TRADICIJSKI I NARODNI OBIČAJI U ISTRI

Ovo poglavlje rada uključuje objašnjenje godišnjih narodnih godišnjih običaja Istre oko kojih se nekad organizirao život. Tu spadaju običaji sa svojim ciklusima unutar jedne godine, odnosno, to su blagdanski običaji. Pod najvećim i najistaknutijim blagdanima koji se u Istri, ali i Hrvatskoj slave jesu Uskrs i Božić. Iz tog su razloga ta dva blagdana najviše istražena u raznim dijelovima Istre. Slijedi prikaz običaja koji su specifični za svaki od ta dva blagdana, kao i prikaz ostalih manjih godišnjih običaja poput Jurjeva, Majevice, Spasova, Duhova, Tijelova i Ivanja.

3.1. Uskršnji običaji

Prije nego se prijeđe na objašnjavanje uskršnjih običaja u dijelovima Istre, potrebno je dati uvid u općenit prikaz slavljenja Uskrsa i Isusa. Uskrs je, dakle, najveći kršćanski blagdan kojim se slavi Kristovo uskrsnuće, a datum se mijenja svake godine, ali se uvijek slavi u nedjelju nakon prvog proljetnog punog mjeseca. Razdoblje Uskrsa počinje puno prije samog blagdana i to korizmom, odnosno vremenom od 40 dana kojom se čovjek duhovno sprema za Uskrs. Tjedan dana prije samog Uskrsa, na Cvjetnu nedjelju ili Uličnicu, započinje Veliki tjedan ili Vela šetemana, kojim se kršćani spominju Isusove muke i smrti na križu. Taj tjedan obilježavaju razni običaji – od čišćenja kuće, zabrane zvonjenja crkvenih zvona, pečenja kolača (pince), na Veliki petak se posti uz tradicionalnu hranu te se taj dan ne smije raditi ništa u zemlji, do samog slavljenja uskrsnuća i novog života u nedjelju. Na taj dan hrana se u Crkvu nosi na blagoslov, koju se kasnije posluži za doručak, djeca se darivaju jajima, popularna je igra i bacanja kovanica u jaje, a sedam dana nakon Uskrsa Mali je Uskrs ili Mali Vazan, čime i završava period uskrsnog slavlja.⁵

Što se tiče specifično običaja vezanih uz Uskrs u Istri, daje se pregled analize podataka koje je prikupio autor knjige *Istarska škrinjica* Jakov Mikac, na temelju nekoliko sela. U vremenu prije Uskrsa, odnosno za vrijeme Korizme, postojao je običaj kako se jelo začinjalo smo s uljem, a postilo se svake srijede i petka. Posebice je strog post bio na dan Velikog petka, no o tome će riječi biti nešto kasnije. Tjedan je dana prije *Vazma*, kako je rečeno i prije, *Uličnica*, kada vjernici u crkvu nose grane *ulike*/masline na blagoslov, a nakon blagoslova,

⁵ Istarska enciklopedija, Uskrs ili Vazan, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2865>, 9. ožujka 2020.

nose se kući, gdje ih se stavlja na neko vidljivo mjesto, većinom ispod slike Krista ili križa, gdje stoje čitavu godinu do idućeg Uskrsa kad se zamjenjuju novom grančicom. Postoji i običaj prema kojem se, ako netko od ukućana oboli, par listova te grančice stavi na žar vatre i time se kadi, odnosno dimi oboljelog. Osim što se smatralo da će ozdraviti ljude, time su kadili i stoku koja odjednom prestane jesti, a mislilo se da je to i dobra zaštita od štriga i zlih duhova. Također, listove te masline stavljalo se na prag kuće u slučaju nevremena, za koje se također smatralo da je rezultat štriginih zlodjela. Svi oni seljaci koji su posjedovali puške, za vrijeme čitanja Muke Isusove na Veliki petak, od tih su grančica napravili male kuglice koje su čuvali sve do ljeta i tada su tim kuglicama punili puške i pucali u crne oblake, kako bi potjerali štrige koje pripremaju tūču koja bi uništila usjeve. Oni seljaci koji nisu posjedovali puške umjesto kuglica listova pleli su male vijence koje su nosili u vinograd prije izlaska sunca.⁶

Na Veliki četvrtak pastiri su grančicama blagoslovljene masline tjerali ovce na ispašu, a kad zazvone crkvena zvana, ovce potjeraju u kup jer se smatralo da će i tako cijele godine ostati na kupu, da će biti zdrave i da će dobro jesti i debljati se. Isti taj postupak ponavljao se i na Veliku subotu. Na Veliki četvrtak, kad se zvoni „na slavu“, odnosno zadnji put prije zabrane zvonjenja crkvenih zvona, domaćica ili netko iz obitelji blagoslovnim vodom poškropi kuću i oko kuće, a iz razloga da se kuća i sve zgrade oko kuće – svinjac, kokošinjac i sl., očuvaju od zlih duhova, a ukućani i stoka od bolesti, a opet se isto to ponavlja na Veliku subotu kad prestaje zabrana. Također, Veliki je četvrtak dan kad seljaci moraju napustiti sve radove u polju čim se oglasi zvono „na slavu“, a mogu nastaviti s radom u zemlji tek nakon Uskrsa. U zabranu radova spadaju samo radovi koji se tiču zemlje, dok su radovi u kući dozvoljeni.

Od Velikog četvrtka pa do Uskrsa dani su posta. Na Veliki petak seljaci ne rade sa stokom, peku se kolači poput fritula, ukućani čiste kuću, a na Veliku subotu sprema se gozba i to janjetina i piletina, jaja, pršut, a tog dana poslijepodne mijesi se pinca. Taj se kolač pripremao samo za Uskrs te se prije pekao ispod peke, „pod čripnjon“. Tad se i kuhaju i bojaju jaja, a smatralo se da se tom vodom treba i oprati jer pomaže u zaštiti od ujeda komaraca.

⁶ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 241.

Na Veliku subotu se pred Crkvom palila vatra ujutro pa bi svaka domaćica kući ponijela malo te vatre i s njom na svojem ognjištu zapalila novu vatru. Taj dan se poslijepodne jeo kuhani pršut, kobasice, pinca, luk, a po jedno jaje pojeo bi svaki ukućan. Muškarac u obitelji bi u subotu cijepao drva, uredio dvorište i štale i spremio sijeno kojim će na Uskrs nahraniti stoku. U selu Pagubice domaćice su s blagoslovljenim jelom trčale kući jer su smatrale da ako što brže dođu kući da će im kokoši brže nesti jaja i da će se ranije izleći pilići. Također kada dođu kući, blagoslovljenom granom masline pomele su kuću, čime se vjerovalo da će pomesti sve zlo iz kuće.

Na sam Uskrs, u 8 sati ujutro, sva se djeca probude i sjednu za stol kad ih domaćica posluži onim jelom koje je dan ranije bilo blagoslovljeno. Jedan od običaja bio je i da se neumiven tog jutra ne smije ići stoci jer se vjerovalo da će ju se ureći ili joj donijeti bolest. Prije početka jela, domaćin bi započeo s molitvom, a nastavljaju je ostali ukućani. Prvo što su pojeli jest komadić luka, kako ih tijekom godine ne bi ujela zmija. Nakon jela, nakon što ukućani pojedu jaje, ljuske jaja domaćica pokupi i prospe ih oko kuće da u nju ne dođu zmije. Isto tako, nakon jela, ukućani se zabavljaju u svojoj kući, gađaju jaja i sl. ⁷

Što se tiče uskršnjih kolača, jedan od najznačajnijih običaja koji se zadržao do dan danas u selima Istre, jest i pečenje pince. Pinca je pogača koja se mijesila od bijelog brašna, jaja, mlijeka, šećera i maslaca, a nakon što se umijesila, na nju je domaćica urezala nožem dva reza koja su izgledom podsjećala na križ. Nakon toga se pinca namaže jajem, a često se i posipala šećerom. U središnjoj se Istri pinca pekla na ognjištu pod čripnjom te je kružnog oblika. Nekad se u pincu stavljalo i groždice, a osim dva reza, moglo ih se ukrasiti i pletenicama, cvijetom ili nekim drugim ukrasom od tijesta prije nego se je stavilo peći. Kad nisu sve seoske obitelji imali krušne peći, onda su te žene odlazile kod onih koji su imali, a počele bi mijesiti tijesto i na početku tjedna kako bi došle na red za pečenje pince, a količine su bile obilne jer su i obitelji bile velike. Ako se više pinca peklo u isto vrijeme od različitih obitelji, domaćice su znale svoje ukrašavati listovima masline radi raspoznavanja. ⁸

⁷ Isto, str. 242. – 243.

⁸ Svirac, M., Uskrсни kruh i pecivo iz Istre, *Studia ethnologica Croatica*, Vol. 10/11, No. 1., 1999., str. 127.

Osim pince, pekla se je i jajarica – pletenica od tijesta koja je na svojem kraju imala jaje, a osim njih spremale su se i prije spomenute fritule. Fritule se spremaju od finog brašna te se u tijesto stavi kvasac, ulje, žumanjke i šećer. Nakon dugog miješanja tih sastojaka, smjesa se mora pustiti malo da odstoji, odnosno treba tijestu dati dovoljno vremena da se nadigne, a onda bi se žlicom uzimala smjesa i stavljala u kipuće ulje sve dok fritule ne požute. Posluživale su se, i još se poslužuju, posipane finim šećerom.⁹

Slika 1. Fritule za Vazan, 2019.

Izvor: autorica rada

Prije je spomenuto u tekstu da nakon uskršnjeg jela, slijedi igra gađanja jaja. Ako je lijepo vrijeme, djeca, ali i stariji, okupili su se i igrali tako da je jedan igrač stavio jaje u kut pa se odmjerilo prema stopama udaljenost odakle će se gađati. Gađalo se kovanicama i to onoliko puta koliko je stopa jaje udaljeno od mjesta gađanja. Pravilo je bilo da ako igrač uspije zabiti novčić u jaje i ako novčić i ostane u jajuu, onda on osvaja i jaje i novčić, a ako ne uspije pogoditi onda novčić pripadne onome tko je jaje stavio u kut. Postoji i drugi način igranja koji je više specifičan za starije. Jedan je igrač jaje držao u rukama, odnosno između prstiju i to samo na korak ili dva udaljen od onoga tko gađa u njega. Igrač koji gađa ima pravo

⁹ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 286.

gađati samo jedanput ili dva, a ostala su pravila jednaka prvoj igri – tko pogodi, osvaja jaje i novac, a tko ne pogodi, novčić ostaje vlasniku jaja.¹⁰

Igra se drugačije naziva u raznim selima Istre. U Trvižu se igra zove *hitat u jaje* te se igra nakon mise na Uskrs ili na Uskrsni ponedjeljak. Zatim u Kaldiru se govorilo *gremo boćat jaja*, a znali su ih i ukrašavati vrpcom kako bi ih raspoznavali svoje od tuđeg jaja. Zatim bi odredili kojom kovanicom će gađati, danas je to većinom kovanica od 1, 2 ili 5 kuna. Ostali nazivi koji su korišteni u selima Istre jesu i *ščukat jaje* ili *pićit jaje*.¹¹ U mjestu stanovanja autorice rada, u Dobranima na Barbanštini, govori se *gremo zadivati jaja* i gađa se nakon uskršnjeg ručka.

Slika 2. "Zadivanje jaja" u Dobranima za Vazan 2020.

Izvor: autorica rada

¹⁰ Isto, str. 243.

¹¹ Margetić, M., Dječje igre na otvorenom i blagdansko darivanje djece u Istri, *Etnološka istraživanja*, No. 14, 2009., str. 137.

3.2. Božićni običaji

Božićni običaji u ovom potpoglavlju bit će opisani s obzirom na prikupljene podatke iz knjige *Istarska škrinjica* Jakova Mikca i to prema područjima Poreštine, Bužeštine i Kastva te Pazinštine.

Na području Pazinštine na Badnjak, ili kako se kaže u Istri, na *Viliju Bojžu*, domaćica čisti kuću i priprema hranu, a domaćin uređuje sve izvan kuće. Dan prije Vilije Bojže domaćin priprema i jedan panj ili *cok* koji će gorjeti od Badnjaka pa sve do Tri kralja, no samo na Badnjak i Božić gori cijeli dan i cijelu noć, ostale dane samo danju. Ta vatra trebala je grijati dijete – Isusa Krista, a svjetlost vatre rasvjetljavala je put trojici kraljeva do Isusa. Na Badnjak se posti pa se u podne pojede samo komad kruha, ali je zato večera obilna. Tad se jede maneštra s grahom, fuži i bakalar. Domaćin pod stol na kojem će se večerati stavi sijeno, započne molitvu, a onda mu se na pola molitve pridruže i ostali ukućani. Najprije se moli za mrtve, a zatim i za žive. Nakon večere, ukućani se zabavljaju i tako dočekuju ponoćku. U pola noći nahrane stoku, a domaćini pucaju iz puške. Nakon mise, postoji i vjerovanje da ako žene prve jedu znači da će se u obitelji te godine roditi žensko dijete, a ako je obratno znači da će se roditi dječak. Na dan Božića, pepeo koji se stvorio od vatre, domaćica sačuva i on služi kao sredstvo protiv zla vremena ili kad netko oboli. Na taj dan se ne odlazi u čestitanje već dan nakon, na Stipanje. Što se tiče Nove godine, prvi koji čestita mora biti muškarac, nebitno odrasla da li osoba ili dijete. Tada se i okupi skupina dječaka koji obilaze kuće u selu i čestitaju uz pjesmicu: *Dobro jutro, došlo je sveto Novo leto, neka van je srićno, dajte nan dobru ruku, da bite i k litu još više imeli*. Nakon pjesmice ih domaćini daruju jabukama, lješnjacima ili orasima. Na sveta Tri kralja dječaci isto tako obilaze kuće i pjevaju. Na taj dan izgori panj do kraja, a od jednog komada koji ne izgori domaćin naoštri kolce za vinograd te se tako vjeruje da će spriječiti tuču da uništi loze.¹²

Na području Bužeštine i Kastva već od prvog dana prosinca kreću mise zornice u pet ujutro te se time nagovješćuje dolazak božićnih blagdana. Badnji je dan vrlo sličan badnjem danu na području Pazinštine. Što se tiče Božića, domaćin ustaje i umiva se prije odlaska u štalu, kada nahrani stoku kako je ne bi urekao. Nakon toga svi doručkuju i odlaze u crkvu. Isto kao na Pazinštini, prvi čestitar mora biti muškarac. Tog dana nije uobičajeno da se odlazi u gostionicu da drugi ne bi mislili kako kod kuće nemaju što jesti ili piti. Za Novu godinu isto

¹² Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 218. – 221.

se nastoji što ranije ustati i čestitati obitelji, susjedima i rođacima. Domaćice čestitare časte rakijom, a djecu orasima, lješnjacima, jabukama ili narančama, dok im oni otpjevaju sličnu pjesmicu kao na Pazinštini. Na dan sveta Tri kralja, u Kastvu je običaj na tanjuru nositi jaslice koje su ukrašene mahovinom te tako obilaziti kuće gdje su ih domaćeice darivale voćem ili novcem, no takav je oblik čestitarenja nestao nakon Prvog svjetskog rata.¹³

Na području Poreštine, dan Badnjaka razlikuje se djelomično prema hrani koja se priprema za posnu večeru. Tada oni pripremaju i rižinu juhu, posutice sa slanom srdelom, varivo od kelja s već prije spomenutim fužima s bakalarom i maneštrom. Osim drugih istih običaja koji su spomenuti ranije, na području Poreštine domaćica tamjanom okadi kuću, ukućane, ali i stoku zbog blagoslova. Isto tako, čašu napune pola vodom pola uljem i u nju stave svjećicu koja gori za vrijeme večere, a to se radi zbog dušâ pokojnika iz te kuće. Potom slijedi večera prije koje se moli kao i u drugim dijelovima Istre. Komadić kruha koji ostane od večere domaćin sačuva i daje životinjama ako obole tijekom godine. Nakon večere igraju igru s „muletama“ ili mašicama te njima udaraju o panj koji gori na ognjištu, a za onog kojemu pri udarcu najviše zaškri, pretpostavlja se da će mu godina biti sretna i da će dugo živjeti. Za Novu godinu čestitanje je isto kao u ostalim dijelovima Istre. Što se tiče Sveta Tri kralja, na Poreštini je običaj da se okupi nekoliko muškaraca i odabere se njih trojicu koji će predstavljati tri kralja, a svaki od njih bude omotan plaštom druge boje. Četvrti muškarac nosi zvijezdu, a peti prikuplja darove. Tako obilaze kuće, pjevaju im, a domaćini im daruju jaja, lješnjake, slaninu, orahe ili vino. Kad odlaze od kuće, domaćinima govore: *Ostanite s Bogom i ne zamirite ča*. Obavezno moraju obići sve kuće u selu, pa čak i noću jer bi bila uvreda da se neku kuću ne posjeti. Isto tako, ovakav oblik čestitanja održavao se samo do Prvog svjetskog rata, nakon kojeg je talijanska vlast zabranila pjesme koje su čestitari pjevali.¹⁴

U čitavoj je Istri bilo poznato darivanje za vrijeme Nove godine, što se nazivalo Dobra ruka ili *Buona man*, kad su se upućivale dobre želje. Istra taj dan nije posebno slavila; slavio se samo prijelaz iz jedne u drugu godinu te se tad pripremao samo dobar ručak. Muškarci su, dakle, morali prvi čestitati, a bila je sramota za kuću kojoj djeca ne dođu čestitati. Djeca su tad imala priliku za dobivanje darova. Ujutro bi se okupila i dogovorila kojim putem će krenuti. Onaj tko je ujutro bio među ranijima pri skupljanju darova dobivao bi bolje poklone, za razliku od onih koji su dolazili kasnije. Svako bi dijete imalo platnenu torbicu ili košaru u

¹³ Isto, str. 214. – 218.

¹⁴ Isto, str. 209. – 214.

kojoj su darove skupljali. Pri obilasku kuća, djeca su izricala želje i čestitke, a nakon toga domaćini bi im zahvalili i odgovarali: „za dobru ruku“ i tako im uručivali darove – lješnjake, orahe, jabuke, novac, bombone i sl. Međutim, unatoč poklonima, nisu sva djeca voljela odlaziti u čestitanje jer su osjećala sram i nelagodu zbog osjećaja kao da prose, a pogotovo su to osjećala djeca iz imućnijih obitelji. Osim dobre ruke, djeca su dobivala poklone i od svoje majke ili bake, kad su im pekale kolače i slatka peciva.¹⁵

3.3. Pokladni običaji

Pokladni običaji odnose se na razdoblje između Sveta Tri kralja i korizme, a uključuju maskiranje i ophode po selima uz zabavu i mnogo jela i pića. Glavna točka pokladnih običaja je u posljednju nedjelju, kao i ponedjeljak i utorak prije same Pepelnice, odnosno Čiste srijede. Pokladni su se običaji u Istri ustalili od davnine pa danas postoje razni karnevali, maškarane povorke u mnogim selima Istre, kao i dječje maškare.¹⁶

Isto kao i sa svadbenim običajima, slični su općeniti pokladni običaji u cijeloj Istri. Stoga je za primjer objašnjavanja istih uzet običaj s područja Pazinštine. Okupljanja na Pazinštini kreću na *pusnu nedilju* ili pokladnu nedjelju, a nekad još i ranije, kako bi se dogovorili kako će biti odjeveni, koliko će mladića i djevojaka sudjelovati i sl. Na pokladnu nedjelju se, dakle, mladići oblače u djevojke, a djevojke u mladiće, a broj jednih i drugih je jednak. Uz te mladiće, postoji i jedan koji oblači staro poderano odijelo s grbom na leđima te on postaje „Pust“. Njegova partnerica naziva se „Pustica“, a zapravo je i to mladić koji je isto tako odjeven u staru, poderanu haljinu koji u naručju nosi dijete pa onda oponašaju muža i ženu.

Na sljedećoj slici primjer je maškarane skupine koja se okupila 50-ih godina prošlog stoljeća na području sela Dobrani i Beloći.

¹⁵ Margetić, M., Dječje igre na otvorenom i blagdansko darivanje djece u Istri, *Etnološka istraživanja*, 14/ 2009., str. 140. – 142.

¹⁶ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, poklade, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49035>, 11. ožujka 2020.

Slika 3. Maškare 1950-ih godina, Dobrani i Beloći

Izvor: privatni album autorice rada

Osobe koje su na slici su muškarci u raznim dobnim skupinama – od mlađih do nešto starijih. Odjeveni su većinom kao muškarci, no jedna je osoba odjevena u žensku narodnu nošnju.

Takve maškare obilaze sela od nedjelje pa sve do utorka, s glavnim predstavnikom na čelu koji je najčešće stariji muškarac koji rješava moguće probleme. On je zaslužan i za pobiranje darova i za izricanje zahvala domaćinima na njima, a uz njega hodaju i svirači. Maškarana povorka najprije obilazi susjedna sela, a na kraju i svoje. Pored svake kuće pred kojom zastanu otplešu jedan ples jedni s drugima ili pak s domaćinima. U to vrijeme „Pust“ i „Pustica“ izvode razne šale i šaljive točke. Nakon zahvale, maškare kreću prema drugoj kući, a usput se zaustavljaju i u seoskim gostionicama gdje plešu i piju, a navečer dolaze u svoje selo. Sve dobivene poklone od domaćina puštaju u seoskoj gostionici, gdje kasnije djevojke pripreme večeru od njih. Toj su se zabavi znali pridružiti i oni koji u maškarama nisu sudjelovali pa čak i seoski župan. Zabava je traje do 23 sata navečer, sve dok se ne začuje zvono. Na Čistu srijedu opet su se mladići i djevojke sastajali i u deset ujutro spalili „Pusta“ koji je bio napravljen od slame.¹⁷

¹⁷ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 222. – 224.

3.4. Ostali godišnji tradicijski običaji u Istri

Jedan od ostalih godišnjih važnih blagdana je i Jurjevo. To je blagdan sv. Jurja koji se slavi 23. travnja, a u hrvatskoj tradiciji taj dan označava prvi dan proljeća, to jest početak nove gospodarske godine. Na taj dan seljaci su mijenjali sluge, pastire, stoka se svečano izvodila na pašu i stavljali su im se vijenci za zaštitu od bolesti, palio se jurjevski krijes za koji se vjerovalo da pruža zaštitu od zla i bolesti.¹⁸ U istarskoj tradiciji na taj su se dan mladići i djevojke sastajali rano u zoru prije izlaska sunca i penjali po granama stabala i njihali se i dovikivali tko je prvi sjeo na granu. Kad je sunce izašlo, dogovorili su se tko je stvarno prvi sjeo na granu i tko tako postaje prvak u selu. Tu osobu su svi suseljeni hvalili kao vrijednu osobu i dobrog radnika.¹⁹

Za prvi svibnja ili Majevicu mladići su se noću šuljali selom, a na prag gdje živi mlada djevojka stavljali su zelenu granu koja se nazivala maj, a prozor joj okitili cvijećem. Ako se nekom djevojka zamjerila, onda su joj pred vrata stavljali pepeo i strašilo. U selu su tijekom dana prvog maja govorili koja je djevojka što dobila, a ona koju je dočekalo strašilo doživjela je poniženje.

Na Duhove je svećenik blagoslivljao vodu koju su seljaci na Duhovski ponedjeljak nosili u svoja polja, gdje bi je ili zakopali ili položili uz živicu kako bi se to polje ili vinograd zaštitilo od zlih vremena. Na dan Tijelova žene su odnosile cvijeće i zelenilo u crkvu na blagoslov svećeniku, a zatim su to cvijeće nosile kući, gdje bi ga čuvale. U slučaju nevremena ljeti, zapalile bi ga i njime kadile ljude, stoku i oko kuće i polja da rastjeraju oblake i zaštite svoje usjeve i imanje od tuče. Na blagdan sv. Ivana, odnosno na Ivanje, koje se slavi 24. lipnja, poznat je ivanjanski krijes. Dan prije blagdana, mladići skupljaju drva te ih potom pale na raznim mjestima u selu, najčešće kod svake kuće, dok se u središtu sela palio najveći krijes. Palili su se krijesovi i na poljima radi boljeg uroda. No, prije nego se vatra zapalila, na podu su načinili znak križa blagoslovljenom granom masline. Oko krijesova okupljali su se seljaci te su pjevali, plesali, pričali priče, dok mladići preskaču vatru kako bi dokazali svoje junaštvo. Pepeo ivanjskog krijesa ili nagorjele komade drva domačice su često uzimale kući

¹⁸ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Jurjevo, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29591>, 12. ožujka 2020.

¹⁹ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 243.

kao zaštitu. Nakon procesa oko vatre, mladići se pridružuju zvonarima crkve koji moraju cijelu noć zvoniti zvonima kako bi otjerali štrige.²⁰

U okviru godišnjih običaja u Istri bitno je spomenuti sajmove. Sajam ili *samanj* imao je dva zadatka – društveni i trgovački. Počeli su se održavati od 12. stoljeća, a neki se održavaju i danas. Naime, sajmovi su se održavali kako bi seljaci prodali svoje proizvode i kako bi ih ostali mogli kupiti. Organizatori sajмова često su odlučivali kako će se ih održati u vrijeme crkvenih svetkovina, a to je najčešće bilo na dan zaštitnika mjesta, a potom su se počela održavati i viteška natjecanja kao što je Trka na prstenac. Sajmovi su u prošlosti znali trajati i po nekoliko dana, a osim prigode za trgovanje, služili su i kao dobro mjesto za stvaranje novih poznanstava. Jedan od poznatijih sajмова je žminjska Bartulja koja se održava i danas, ali manje radi trgovanja, a više radi druženja. Danas, postoje manji i veći sajmovi koji se održavaju prema točno zadanim i znanim danima u mjesecu, primjerice, prva subota u mjesecu, prva srijeda i sl. To su sajmovi u Barbanu, Vodnjanu, Pazinu...²¹

Prašćina ili kolinje bio je, a i danas je, dan kad obitelj ubije svinju ili svinje, ukoliko ih ima više. Dan je to kad se i okupi brojna rodbina koja pomaže pri tom poslu. I domaćin i domaćica imaju važnu ulogu. Naime, domaćin je tada glavni mesar, dok domaćica priprema na ognjištu jelo za sve okupljene. Dan prije praščine pripremaju se svi alati i ognjište, a nekoliko dana ranije ili čak tjedan ranije, javlja se i susjedima, kako bi znali kada doći. Rano ujutro na praščinu zapali se vatra, zatim bi se ubilo svinju uz prisutnu bukaletu s vinom. Sve do kasne večeri bilo je posla oko praščine, a potom bi se pripremila velika gozba. Dan nakon praščine pravile su se kobasice, a meso se sušilo u konobi.²²

²⁰ Isto, str. 243. – 246.

²¹ Milićević, J., *Istarski suvenir*, prvo izdanje, Svetvinčenat, 1995., str. 70. – 72.

²² Bijažić, M., *Istarski narodni običaji i stari zanati*, Pula, 1999., str. 102. - 104

4. GOSPODARSKI TRADICIJSKI I NARODNI OBIČAJI U ISTRI

U Istri je od davnina bilo razvijeno stočarstvo, a posebice poljodjelstvo. U 18. i 19. stoljeću Istra je imala već mnogo obradivih površina, a tada postaje važan uzgoj vinove loze, uz koje postoji malo običaja i vjerovanja, za razliku od stočarstva i poljodjelstva koji su se ranije pojavili. Danas je stočarstvo vrlo malo razvijeno, dok je poljodjelstvo doživjelo velike tehnološke promjene. Tradicijska sredstva obrade zemlje, poput drvenog pluga, zamijenjena su modernijim. Mnogo se toga od tih vremena promijenilo, od načina sijanja, prijevoza uroda i plodova pa čak i do rasvjete. Nepostojanje električne rasvjete i određena izoliranost bili su povod mnogim praznovjerjima u životu i radu, posebice kad je riječ o urodu usjeva i zaštiti polja od nevremena i štriga. Seljaci su se toliko brinuli o svojim poljima, a sve zato što su im usjevi i životinje koje su uzgajali i o kojima su se brinuli bili najvažniji. Praznovjerja koja su tada postojala zadržala su se u mnogim selima Istre danas i to u svim oblicima gospodarstva, premda današnji seljaci ne znaju točno značenje njihovih radnji, već znaju da se nekad tako radilo. Razlog zbog kojeg su običaji počeli nestajati jest taj što je došlo do novih načina obrade zemlje i proizvodnje općenito. Sijedi prikaz običaja vezanih uz poljoprivredne radove i uz stoku i njihovu zaštitu.

4.1. Običaji vezani uz poljodjelstvo

Običaji uz poljodjelstvo obuhvaćaju sljedeće gospodarske radove – oranje, sijanje usjeva i njihov rast, žetvu te uzgoj vinove loze. Sijedi prikaz običaja vezanih uz te poljoprivredne radove.

Što se tiče oranja, prije samog odlaska, orači su blagoslovnom vodom blagoslivljali volove i njivu, a orač se prekrizao uz molitvu. Da bi oranje bilo uspješno, pazili su da ne rade na nesretne dane koji su nazivali *fele*. *Fele* su bili 7., 17. i 27. dan u mjesecu, kad se nije smio započeti bilo koji posao. Vjerovalo se i da se vrganj prije oranja mora vrlo dobro očistiti kako se ne bi prenosila zemlja s jedne parcele na drugu jer tada zemlja pati. Po završetku, orač se opet pomolio, a onda se pripremila dobra večera.

Za vrijeme sijanja usjeva, pažnja se pridavala samoj zemlji u koju će se sijati. Glavna pravila za sijanje bila su da zemlja mora biti vlažna, da ne smije se sijati u kasnu jesen jer se vjerovalo da onda neće dobro uroditi, da se izbjegava sijanje na neparne dane, kao i sijanje u

utorak i četvrtak, već da je najbolje započeti sijanje u srijedu ili subotu te da se preporučuje sijanje na mladi mjesec ili „kad je mlada luna“. Danas postoji uzrečica koja dokazuje da ljudi više ne prate ta pravila o mladom mjesecu: *Ki gleda u lune, ima prazne kasune*. Nadalje, postojale su i tzv. stroge zabrane prema kojima onaj koji sije nije smio psovati, čak ni govoriti ništa posuđivati, a posebice ne svoje sjeme nekom drugom seljaku. Uoči sjetve znalo se i pjevati posebne sjetvene pjesme, a u nekim se selima sijalo tjedan prije ili poslije Jurjeva (ovisno o tome što se sijalo) te se od sv. Jurja tražila pomoć i zaštita. Kada je usjev krenuo rasti, vodom u kojoj su se kuhala jaja na Uskrs polijevao se korov koji je ometao normalan rast usjeva. Zatim, na blagdan Tijelova u zemlju su stavljali granu jasena ili cvijet koji je prethodno bio blagoslovljen u crkvi. Potom za Ivanje, za vrijeme paljenja krijesa, ako vjetar ponese dim prema poljima vjerovalo se da će ljeto biti pogodno za usjeve. Najgori dani za plodove i usjeve vjerovalo se da su posljednji dani srpnja i kolovoza, zbog suše i tuče pa su crne oblake rastjerivali baš kako je prije u ovom radu spomenuto, pucanjem blagoslovljenim barutom u nebo i tako tjerajući štrige.

Nakon što su usjevi urodili, došlo je vrijeme i za žetvu. Ti su dani žetve bili vrlo naporni te su svi ukućani pomagali. Radilo se od ranog jutra pa sve do mraka, odnosno *dok se vidi*, premda su u nekim selima za vrijeme jake ljetne vrućine želi od zalaska sunca cijelu noć. Zadnji se dan žetve slavio obilnom večerom, a onda su se veselili i plesali. Žito koje se poželo većinom se spremalo u škrinje, a pri spremanju ukućani su se pomolili i blagoslovili ga, za što se vjerovalo da će pomoći kod štetočina.²³

Iako je, kako je prije spomenuto, uzgoj vinove loze kasnije došao u Istru, postoje određeni običaji i vjerovanja koja se za njega vežu. Radovi u vinogradu počinju još na zimu, a traju do kasne jeseni kad slijedi *trganje* i stavljanje vina u drvene bačve u konobu (sl. 4). Uz te se radove ne vežu običaji, ali postoje podaci koji govore o praznovjerju. Kao što je napisano prije u božićnim običajima, na Badnjak se zapalio *cok*, čiji se pepeo sačuva i nosi u vinograd da ga štiti od loših vremena, odnosno tuče. U nekim mjestima u Istri (Barban, Loborika) dio tog coka služio je kao podloga na kojoj su se oštrili kolci za lozu, a s vjerovanjem da na grožđe neće doći bumbari.

²³ Milićević, J., Običaji i vjerovanja uz gospodarske radove u srednjoj Istri, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 4, No. 1, 1966., str. 191. – 200.

Slika 4. Trganje grožđa i drvene bačve 1960-ih u selu Dobrani

Izvor: privatni album autorice rada

Radovi u polju bili su smanjeni za zimskog doba, kad su seljaci imali više vremena za odmor pa kuću često nisu napuštali. Zimsko je vrijeme dopuštalo radove poput pripremanja drva i kolaca, gradnju zidova oko kuća i oko njiva, tek poneku sadnju, popravke vozova i drvenog oruđa ili pak izrada novog. Naime, značajnijih radova nije bilo. Oni koji su bili vješti poljodjelci i koji su takoreći živjeli na njivi, sad su se sastajali u konobama, gdje su pravili sjekire, motike, pleli su pleter, pravili ograde za stoku i sl. Proljeće je donijelo mnogo više poslova poput obrezivanja loze, obrađivanje tla vrgnjom, sadnje usjeva, a u jesen su se zasađeni plodovi i usjevi brali.²⁴

4.2. Običaji vezani uz uzgoj stoke

Uz uzgoj stoke i njihovo množenje također se susreće velik broj običaja i vjerovanja, primjerice, pri odlasku ili po povratku sa sajma. Vjerovalo se da nije dobar znak da se kao prvu osobu na putu prema sajmu sretne ženu jer je to značilo da neće biti sreće u prodaji

²⁴ Balota, M., *Tijesna zemlja: roman iz istarskog života*, četvrto izdanje, Pula, 2002., str. 51. – 52.

stoke. U slučaju da seljak kupuje stoku i da je dovodi kući, na prag štale moralo se staviti komad pluga ili nekog pribora za rad u polju, da bi vol znao što ga čeka. Što se tiče plodnosti stoke, vjerovalo se da će slama, koja je na Badnjak bila ispod stola, i komad božićnog kruha, kad se odnesu u štalu, donijeti veću plodnost. Kad su kravu, nakon množenja kod vola, dovodili doma, uvodili su je u štalu obratno, dakle, najprije zadnjim nogama, kako bi ostala bređa. U nekim se selima i danas vjeruje da se na dan kad se krava oteli ne smije ništa posuđivati iz kuće kako ona ne bi imala problema s mlijekom.

Osim za množenje i uzgoj, za bolesti koje su stoku pogađale oduvijek se mislilo da su rezultat štriginih čini protiv kojih su ih pokušavali zaštititi na godišnje blagdane. Primjerice, na Sveta tri kralja pepelom od coka trljala se koža krave da ih se zaštiti od nametnika. Isto tako, na dan sv. Antuna Pustinjaka, kojeg se smatra zaštitnikom stoke, blagoslivljalo se sijeno i davalo stoci, a njegova se slika često i nalazila u štali. Potom, na Veliki petak, ovce se na ispašu gonilo samo grančicom masline koja je prethodno blagoslovljena, zatim se na Uskrs stoka tom istom grančicom udarala dok ne ustane, a čak su je i prali vodom u kojoj su se kuhala jaja. Na blagdan Ivanja, seljaci su pazili da krave i volovi ne vide krijes jer to znači da krave neće davati mlijeko, a volovi neće više vući. Na Badnjak, stoka je dobivala po malo od svake vrste sijena jer se vjerovalo da jedna od trava otklanja uroke, ali nisu znali koja točno. Kad su životinje bile lakše bolesne, davala im se voda od ljekovitog bilja, a kad je bolest bila teža odlazili su ljudima za koje se smatralo da znaju liječiti.²⁵

Na kraju ovog potpoglavlja bitno je napomenuti da to nisu svi običaji i vjerovanja jer na području Istre postoji još obilje njih, no većinom su oni vezani uz magijska vjerovanja i zaštitu od štriga, o kojima će više riječi biti u nastavku ovoga rada.

²⁵ Milićević, J., Običaji i vjerovanja uz gospodarske radove u srednjoj Istri, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 4, No. 1, 1966., str. 200. – 207.

5. ŽIVOTNI TRADICIJSKI I NARODNI OBIČAJI U ISTRI

Kao što je spomenuto u prvom poglavlju ovog diplomskog rada i djelomično objašnjeno, u životne običaje spadaju običaji vezani uz rođenje djeteta, odnosno uz porod, zatim su tu svadbeni običaji te običaji vezani uz smrt i pogreb. Slijedi prikaz navedenog.

5.1. Običaji uz porod

Običaji uz porod zapravo su bili i običaji od vremena kad je žena bila trudna pa sve do rođenja djeteta, krštenja i odrastanja. Za vrijeme trudnoće ženi se nije preporučivalo da izlazi iz kuće nakon sumraka, a posebice da ne prelazi preko križanja između 23 sata i pola noći jer su to bila mjesta sastajanja štriga te bi joj tako mogle naškoditi. Nakon samog poroda postojao je običaj da se na pragu presiječe kuhano jaje kako bi se dijete zaštitilo od štriga. Nakon rođenja, dijete se okupa i povije te se stavi u dječji krevetić koji je kao podlogu imao sijeno. Ženu koja je rodila isto se posebno pazilo te nije smjela izlaziti iz kuće 40 dana nakon poroda. Nakon isteka tih 40 dana mogla je ići u crkvu na blagoslov.

Što se tiče krštenja, ono se obavljalo što prije nakon rođenja, da dijete ne bi umrlo jer mu tada duša ne bi mogla ići u raj. Za vrijeme samog obreda krštenja djetetov otac nije smio stajati ni pod kakvim krovom jer se vjerovalo da će dijete imati problema s govorom ili da će biti gluho. Na krštenju je dijete imalo kumove, odnosno *šantule* koji su nerijetko bili odabrani još i prije rođenja djeteta, a oni su dijete nosili na krštenje drugog ili trećeg dana nakon poroda. Kao dar roditelji nosili su jaja, vino i bocu ulja, kako bi se mogla bolje hraniti, a zauzvrat ih je domaćica počastila landicama – kruhom izrezanim na kriške koje su bile umočene u jaja i pržene na ulju. Tri tjedna nakon krštenja slave se *botrinje* na koje su pozvani kumovi, a priprema se obilna gozba. Kumovi su se poštovali tijekom cijelog života, a kad bi se posvađali to bi se smatralo grijehom.²⁶

Uz djetetovo odrastanje također postoje razna vjerovanja i običaji. Naime, dok je dijete još maleno, smatralo se da ga nije dobro pokazivati drugima niti izvoditi iz kuće poslije sumraka, da mu zle duše ne bi naškodile. Ako bi se dogodilo da netko dođe u kuću i vidi dijete, majka bi pred njega bacila žar da spriječi zle duhove. Ako bi dijete u snu plakalo i

²⁶ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 200. – 201.

plašilo se, onda ga je majka nosila na blagoslov pravoslavnim popovima kojima bi i sama odlazila ako ne bi imala mlijeka za hranjenje djeteta. U prevenciji od gubljenja mlijeka, roditelja bi nakon rukovanja s nekim, desnu ruku stavljala na prsa da spriječi odlazak mlijeka.²⁷

5.2. Svadbeni običaji

Svatovi su u Istri izgledali puno drugačije nego što izgledaju danas. Razlika se odmah uviđa i u samoj odjeći koju su mladenci nosili na vjenčanju – to je bila narodna nošnja. Zatim, sam broj uzvanika bio je oko 20, zbog velike neimaštine pa se nije mogla pripremati velika gozba za velike svatove kao danas. Ipak, roditelji mladenaca trudili su se što bolje pripremiti svatove kako ne bi nedostajalo hrane i piće zbog pitanja časti i ugleda. Osim gozbe, važna je bila i glazba pa su instrumenti koji su predvodili svatove bili zvukovi roženica, harmonike, miha i vijulina, a glavni ton bilo je pjevanje i sviranje na tanko i debelo. Slika koja je priložena u nastavku fotografirana je u Raklju 1984. prilikom odlaska po mladu, što je vremenski kasnije nego običaji koji su objašnjeni, no vidi se da su se određeni običaji zadržali – glazba je prva u svadbenoj povorci.

Slika 5. Svadbena povorka u Raklju 1984.

Izvor: privatni album autorice rada

²⁷ Isto, str. 202.

Ondašnja vjenčanja morala su najprije biti odobrena od strane roditelja koji bi bili sretni kad bi mlada ili mladi bili na dobrom glasu, bilo to po bogatstvu ili po poštenju. Nakon samog vjenčanja običaj je bio da mlada ne zadrži svoje djevojačko prezime već da uzme prezime muža. Tada bi je suseljani zvali prema mjestu iz kojeg je došla. Primjerice, ako je došla iz Sutivanca zvali bi je Sutivanka, ako je iz sela Rebići onda bi bila Rebićka, ako je iz nekog sela na Barbanštini bila je Barbanka, a ako je iz Bezačije bila je Beza. Bilo je slučajeva kada su se ti nazivi i nadimci toliko ustalili da su čak i djeca jedne Barbanke bila nazivana *una lipa mala ud Barbanke* ili Bezin mali. Isto tako, bilo je i s mladim koji se preselio kod mlade pa su i njega zvali imenom mjesta iz kojeg je došao – Labinjan, Porečan, Buzečan i sl. Takvih je slučajeva ipak bilo vrlo malo i to samo u situaciji kad je mlada bila jedina kćer dotične obitelji.²⁸

Svadbeni su običaji u Istri većinom slični u svim dijelovima, stoga će se nakon općenitog uvoda sada obraditi i opisati svadbeni običaji s obzirom na podatke koji su prikupljeni na području Tinjana i Kringe i s obzirom na sljedeće kategorije – upoznavanje, *ogledi*, *napovidi*, prijevoz škrinje, lomljenje kolača, *ispeljivanje*, vjenčanje, uvođenje, pohodi te otmica.

Mladić i djevojka najčešće su se upoznavali na misi, sajmu ili na plesu ako su živjeli u drugim selima, no ako je slučaj bio da su živjeli u istom, tad bi se upoznali i viđali u normalnim životnim situacijama. Kada bi se mladić i djevojka zavoljeli onda su postali „mladi“ i „mlada“. Mladi bi svojoj mladi znao kupovati i darove kao što su facol, kolač i sl., a mlada mladog darivala bi voćem, posebice jabukom ili narančom. Nakon otprilike godinu dana ili dvije godine odlučili bi se vjenčati i upoznati roditelje međusobno. Nakon upoznavanja slijede ogledi. Tada jedan mladić, kojeg pošalje obitelj mladoženje, odlazi u kuću sinove djevojke kako bi provjerio slažu li se njezini roditelji sa ženidbom. Ako se slažu, po tom mladiću pošalju vijest njegovim roditeljima i onda se odluče sastati sljedećeg četvrtka u kući mladenke. U Tinjanu je običaj da mladić s ocem dolazi tri puta u kuću mladenke i to uvijek četvrtkom navečer. Pri dolasku on opali iz pištolja. Prva dva sastanka, odnosno prva dva četvrtka, govore o bilo kojim temama, a tek se trećeg četvrtka govori o glavnim razlozima dolaska. Tad otac mladenke upita mladića misli li s njegovom kćeri ozbiljno i ako odgovori da želi, tad ogledi završavaju. Isti taj četvrtak dogovaraju i ostale podatke – o danu vjenčanja, koliko će svaka strana imati svatova, kad će se prevoziti mladenkina škrinja i sl. Četiri tjedna

²⁸ Bijažić, M., *Istarski narodni običaji i stari zanati*, Pula, 1999., str. 167. – 174.

prije vjenčanja počinju napovijedi u crkvi, gdje svećenik govori tko će se vjenčati za mjesec dana. Mladenci nikad nisu na prvoj napovijedi, već dolaze samo na drugu i treću i to iz praznovjerja da im djeca ne budu gluha.²⁹

U četvrtak navečer, prije svadbe, mladoženja odlazi s bratom i stricem ili rođakom po škrinju volovskim kolima, gdje ih mladenkina obitelj časti. U toj škrinji mladenka spremi svu svoju odjeću i sve što će joj trebati kad se preseli, osim svoje vjenčane haljine. Prije nego što se škrinju stavi na kola, krojač iz nje izvadi svu robu i procjenjuje njezinu vrijednost i za onoliko koliko ona vrijedi, toliko se na kraju umanjuje dota, odnosno miraz kada joj otac umre. Nakon procjene, roba se vraća u škrinju te se zaključa. Mladići iz sela mladenke nastoje ustanoviti kojim će putem prevoziti škrinju pa na taj put stavljaju drva i kamenje kako bi ga zakrčili, a kad ih mladić daruje vinom i cigaretama onda put raskrče. No, prije nego škrinju odvezu, majka stavi na nju jedan kolač. Mlada i mladi svaki sa svoje strane drže kolač i rastrgnu ga na dva dijela i onome kome u ruci ostane veći komad, predviđa se da će gospodariti kućom i da će živjeti dulje.

U subotu ujutro na redu je ispeljivanje mlade. Mladenkini svatovi okupe se u njezinoj rodnoj kući, a mladoženjini u njegovoj rodnoj kući, gdje nakon doručka odlaze prema kući mladenke. Pri odlasku u njezinu kuću, važnu ulogu ima glazba pa povorku predvodi svirač – mišnice, harmonika, mijeh, trube i sl., a svi putem pjevaju, a nekad se i puca iz pištolja. Pri dolasku ispred mladenkine kuće vrata budu zatvorena pa djever i stari svat kucaju na prozore kako bi im otvorili. Zatim slijede pregovaranja za mladu koja znaju potrajati i do pola sata. Najprije mladenkini svati donose lažnu mladenku, a tek onda pravu nevjestu. Tad ona silazi po stepenicama, mladoženja je mora prepoznati i tek onda se pozdravi s njime i drugim svatovima. Ova je situacija slična u svim dijelovima Istre.

Nakon što se svatovi počaste u kući, oni se spremaju za put prema crkvi na vjenčanje. Opet važnu ulogu ima glazba, koja je i sad na čelu povorke. Nevjesta, odnosno mladenka, nekad je nosila nošnju koja se čuvala dugo nakon vjenčanja, pa čak i do smrti. Na glavi je nosila vijenac od cvijeća, imala je zlatne naušnice, a kosa je bila upletena u dvije pletenice. Mladoženja je nosio na lijevoj strani prsa umjetnu ružu s crvenim perom, nosio je i narodnu nošnju koja se isto tako čuvala. Pri vjenčanju jedni drugima stavljaju prstene. Mladenka prsten nikad ne smije skinuti s prsta jer se vjerovalo da će se njezinom mužu dogoditi neko

²⁹ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 180. – 181.

zlo, dok za mladoženju ne postoje tako striktna pravila i vjerovanja jer je očekivano da će njemu prsten smetati u poslu. Nakon vjenčanja svatovi odlaze u gostionicu gdje ih čeka gozba i ples. Nakon slavlja, mladenka odlazi u mladoženjinu kuću te ih na putu prate djeveri i stari svat. Opet, na dolasku u njegovu kuću, vrata su zatvorena. Nakon kratkog pregovaranja, svekrva i svekar primaju nevjestu u kuću. Tjedan dana nakon svadbe, roditelji mladenke dolaze u pohode u kuću mladoženje te ih tamo časte ručkom. Tjedan nakon tog ručka, posjet je roditelja mladoženje mladenkinoj kući.³⁰

Ovaj se scenarij događa ako roditelji mladenke pristanu da se ona uda za onog koga ona voli. No, ako to nije slučaj dolazi do otmice mladenke. Nju odvede njezin mladoženja te se ne vjenčaju odmah već tako žive u svojoj kući ili privremeno kod nekog od rođaka. Tako žive sve dok se situacija s roditeljima ne smiri, odnosno dok oni ne prihvate mladoženju. Većinom prije ili kasnije prihvate situaciju jer znaju da neki drugi mladić nikad ne bi nju uzeo za ženu nakon što je oteta od strane drugog mladića i da je tako odvedena od kuće. Nakon prihvaćanja, mladenci se vjenčaju, no bez svih navedenih svadbenih običaja.³¹

5.3. Običaji uz smrt i pogreb

Običaji uz pogreb i smrt koji slijede bit će objašnjeni s obzirom na tri područja u Istri:

- Draguč,
- Poreštinu,
- Bužeštinu.

Običaji uz smrt u Draguču počinju s pranjem umrlag, a ako se radi o muškarcu onda ga obavezno treba i obrijati, zatim bi ih odijevali u najbolja odijela i odjeću koju su imali te bi ih onda položili u sanduk ili u krevet, nakon čega bi ih pokrili plahtom. Oko pokojnika stavljali su čaše punjene vodom i uljem sa svijećom, blagoslovnu vodu i grančicu masline te križ. Tijekom dana smrti, pokojnika bi posjećivala rodbina i prijatelji te bi ga onda blagoslovili, a noću bi ga se obavezno moralo čuvati. Četvorica muškaraca prije pogreba iskopaju grob, a kad svećenik izmoli molitvu oni ga iznesu iz kuće nogama prema van ili

³⁰ Isto, str. 181. – 187.

³¹ Isto, str. 188.

obratno u drugim mjestima, kako se ne bi znao vratiti u kuću. Pogrebnu povorku predvodi zvonar koji nosi križ, zatim ide svećenik, četvorica ljudi koji nose pokojnika, a onda rodbina i svi ostali koji su došli na pogreb. U toj povorci žene većinom glasno plaču te spominju pokojnika, njegov život, dobra djela i sl. Nakon pogreba, rodbina odlazi u pokojnikov dom, gdje se iza kuće spali slama na kojoj je on ležao te s grobarima objeduju, no najprije operu ruke. Prije nego krenu jesti, izmole molitvu za dušu pokojnika. Običaj je u Draguču da se na stolu nalazi i pribor za jelo za pokojnika te mu na tanjur stave malo hrane, natoče vino u čašu i puste cijelu noć jer se vjerovalo da on noću dolazi sam jesti.³²

Običaji uz smrt na području Bužeštine ne razlikuju se mnogo od spomenutih u Draguču. Naime, kad muškarac umre, susjedi ga obriju i obuku, dok kad žena umre, nju susjede obuku. Kad umre mladi muškarac, mladići iz sela ga pripreme i na prsa mu stave umjetnu ružu, a djevojci stave vijenac na glavu i pripreme je kao za vjenčanje. U slučaju da umre dijete, sve ove pripreme obave roditelji. Kad netko u selu umre, oglase se crkvena zvona. Isto kao i u Draguču, pokojnika ili pokojnicu se stavi na krevet ili čak na skinuta vrata dok se ne donese lijes, i oko njega ili nje stave svjećice u vodi i ulju i blagoslovnu vodu te grančicu masline. Na prsa se stavi križ, a pokrije ga se bijelom plahtom. Dok je mrtvac u kući vrata su otvorena, kao i štale. Kad se nabavi lijes, pokojnika se stavi unutra s njegovim najdražim stvarima za života. Na području Buzeta su vjerovali da mačka nikako ne smije ući u kući i skočiti preko pokojnika jer bi se smatralo da će se on vratiti s drugog svijeta kao mačka. Pokojnika posjećuje rodbina i čuvaju ga dok je god u kući te pritom mole za njega ili igraju igre, dok domaćini pripremaju jednostavnu gozbu te ga čuvaju sve do zore. Prije samog pogreba i iznošenja pokojnika iz kuće, za njega se pomoli tako da se njegov lijes postavi na prag kuće, pola unutra, a pola izvan kuće. Pogrebna je povorka ista kao u Draguču, sa ženama koje plaču i spominju pokojnika, a nakon toga se u njegovoj kući sprema gozba.³³

Običaji uz smrt na području Poreštine isti su prethodnima. Naime, na isti se način pokojnika pokriva i isto tako oko njega stavljale su se svjećice u vodi i ulju. Rodbina i suseljeni dolaze se pored njega pomoliti i blagosloviti ga. Pokojnika se također čuva do jutra i uz to igraju igre. Nakon pogreba, opet svi dolaze u pokojnikovu kuću gdje im je poslužena gozba kao oproštaj od njega.

³² Isto, str. 203. – 204.

³³ Isto, str. 205. – 207.

6. ISTARSKI STARI ZANATI

Ovo poglavlje diplomskog rada bavit će se starim zanatima Istre koji su obilježili njezinu prošlost. Naime, riječ je o obradi drva, odnosno o drvodjelstvu i rezbarstvu, obradi kamena, uz koje je neizostavno spomenuti i kašun kao kameno zdanje koje je jedinstveno po svojoj građi i namjeni te obradi željeza. Zatim bit će riječi i o lončarstvu koje se u Istri najviše zadržalo u Raklju, potom i o kulinarstvu, odnosno istarskoj gastronomiji i tipičnim jelima i pićima. Nakon toga bit će riječi i o tkanju.

Istarska je zemlja vrlo raznolika pa je zbog svojih šumovitih, kamenitih ili pak plodnih tla pružala mogućnost razvoja mnogih zanata. Svaka je od postojećih šuma pružala korištenje raznolikih drva za razvoj drvodjelstva i potom za izradu drvenih predmeta. Nadalje, istarski je kamen pogodio gradnji kuća, štala, nadgrobnih spomenika, crkava, zidova i sl., pri čemu su u mnogim mjestima postojali i kamenolomi, a gdje god i oni u privatnom vlasništvu. Zanat kao što je bilo lončarstva donosio je „zaradu“ onima koji su se time bavili, a često su i oni koji su izrađivali odjeću, prekrivače i ostale odjevne predmete na isti način bili plaćeni.³⁴

6.1. Drvodjelstvo i rezbarstvo

Drveni predmeti imali su vrlo važnu ulogu u životu jednog istarskog seljaka u prošlosti. Naime, njihova je uporaba, kako u domaćinstvu tako u poljodjelstvu, bila vrlo raširena. Drveni su bili pribori za jelo, tanjuri, u drvenim se posudama čuvalo mlijeko, proizvodio maslac, skladištilo vino, a u takvim se posudama nosila i hrana ako je seljak radio dalje od kuće. Drvo je bilo osnovni materijal i za izradu pokućstva pa je tako većina namještaja u kući bila od drva, a bili su i alati kojima se obrađivala zemlja. Osim onih koji su drvene uporabne predmete izrađivali za vlastite potrebe, postojali su i oni kojima je to bio posao, odnosno profesija. Oni su izrađivali namještaj, drvene svirale, škrinje i sl. te su ih potom prodavali ili mijenjali za neki drugi predmet ili češće namirnicu. Budući da je novca bilo malo, ti su seljaci znali putovati od sela do sela i na kraju završiti mnogo dalje od svojeg mjesta prebivališta kako bi prodavali svoje drvene predmete. Ako u tome nisu uspjeli,

³⁴ Balota, M., *Tijesna zemlja: roman iz istarskog života*, četvrto izdanje, Pula, 2002., str. 63.

odnosno ako predmet nisu uspjeli prodati za novac, mijenjali su ga za krumpir, žito, ulje, vino ili slično, samo kako se kući ne bi morali vratiti praznih ruku.³⁵

Zapravo, seljacima novac nije ni trebao. Način „plaćanja“ robe, rada ili bilo čega bilo je „rad za rad“ ili „roba za robu“ ili pak „rad za hranu, stoku ili zemlju“. Često su se tako seljaci nadali kako će za svoj rad dobiti bocu ulja, vina ili lonce. Bilo je to doba kad se smatralo da je novac potreban samo onima u koji žive u gradu te da su oni novac zapravo i osmislili pa ga pokušavaju nametnuti seljacima, a njima je nekad bolje bilo i bez njega.³⁶

Jedan od razloga zašto je drvo bilo toliko rašireno u upotrebi jest što je taj materijal bio najjeftiniji, ali i najdostupniji gotovo svima. Drvo su mogli koristiti i bez njegove prethodne velike obrade, poput predmeta kao što su vile za koje se mogao koristiti pronađeni kolac, a takve je primjere vila moguće pronaći i u današnjem seoskom domaćinstvu, a mogli su pak drvo i obrađivati. Postupno su obradom stjecali i vještine pa su drvo počeli rezbariti. Iz razloga što postoje dokazi da je Istra bila šumovita i u prošlosti, zaključeno je kako je istarski seljak imao razne vrste drva u svojoj blizini, a baš je ona ovisila i o načinu na koji će se to drvo obraditi i za što će poslužiti. Naime, ono kvalitetnije drvo postalo je osnova za razvoj drvodjelstva. Nadalje, seljaci su najčešće koristili javorovo drvo, od kojeg se i danas izrađuju glazbeni instrumenti, potom bjelogorično drvo kao što je hrast, bukva, kesten, a cijenilo se i drvo ladonje, masline i *šestila*, dok se najtvrdim smatralo drijen. S obzirom na to da je drvo bio lako dostupan materijal, svi su muškarci od svoje dječjačke dobi bili u mogućnosti da bar jednom probaju obrađivati drvo. Najviše vremena, a s time i najviše vještina u obradi drva, imali su pastiri, a onda i svi muškarci u zimsko doba, kad u polju nisu imali mnogo posla. Osim načina prodaje po selima, nekad su seljaci koji su se bavili samo drvodjelstvom, odlazili kod osobe koja je naručila neki predmet i kod nje bi im bio osiguran smještaj i hrana, a domaćin bi im pribavljao i drvo. Uz korištenje drvenih uporabnih predmeta bitno je bilo i njihovo trajanje te je uz to povezano jedno narodno vjerovanje. Smatralo se da se drvo, koje će se koristiti za izradu tih predmeta, mora sjeći kad je vrijeme vedro, odnosno kad je mjesec pun jer ako se siječe za vrijeme mladog mjeseca – mlađaka, drveni predmet neće puno trajati i brzo će se raspasti.

³⁵ Milićević, J., *Istarski suvenir*, prvo izdanje, Svetvinčenat, 1995., str. 51.

³⁶ Balota, M., *Tijesna zemlja: roman iz istarskog života*, četvrto izdanje, Pula, 2002., str. 79.

Međutim, o prvim početcima obrade drva nema puno podataka, a ono što je pronađeno govori o tome da su i stari Slaveni izrađivali drvene svirale. Ono što se najviše izrađivalo, prema tim podacima, jesu škrinje. Takve su sanduke izrađivali seljaci s područja Učke i to ne svi, već oni koji su bili najvještiji, koji su ih rezbarili s uzorcima „riblje kosti“ ili paralelnih pruga. Sanduci su mogli držati sve do 600 kg, a većinom su služili za pohranu odjeće i drugih vrijednih stvari, dok se u novijoj prošlosti govori o pohranjivanju žita i brašna. Uz to vezuje se i uzrečica koja je prije spomenuta u narodnim običajima, a govori: „tko gleda u lune, ima prazne kasune“. Još jedan tip škrinje jest i ona u kojoj je mladenka prenosila odjeću, odnosno *dotu* u kuću svojeg mladoženje, a o kojoj je običaj opisan u potpoglavlju svadbenih običaja. Te su se škrinje izrađivale već u 13. i 14. stoljeću, a spominju se i u predstojećim stoljećima, poput one buzetske iz 1701. i pazinske iz 1773. Navedene škrinje ukrašene su rezbarijom te su većih dimenzija, a i dan-danas izgledaju novo. Ukrašene su geometrijskim i drugim oblicima, likovima i motivima, a zbog svoje su se dragocjenosti čuvale i prenosilo ih se s generacije na generaciju. Njihova proizvodnja prestaje krajem 19. stoljeća, kad se počinju proizvoditi ormari i komode.³⁷

Sljedeća vrijedna kreacija od drva bile su preslice koje su na istarskom području bile mnogo više ukrašene, za razliku od ostalih područja u Hrvatskoj. Preslice su većinom izrađivali mladići te bi ih poklanjali djevojci kao poklon za zaruke, a što je ona bila ljepše ukrašena i rezbarena, znači da je njegova ljubav prema djevojci bila veća. Nadalje, muškarci su od drva izrađivali i *palice* koje su koristili stariji ljudi za pomoć pri hodanju, a bile su isto tako rezbarene i prenošene s oca na sina. Korištenje *palice* za pomoć pri hodanju i danas je prisutno u istarskim selima, no danas takvi štapovi nisu ukrašeni, već samo služe svrsi. Istarski su seljaci od drva izrađivali i *cokule*, odnosno cipele. Za svakodnevno su korištenje one bile jednostavne, dok su se one za u grad ili u crkvu ukrašavale. Njih je bilo moguće kupiti na sajmovima ili kod proizvođača. Potom je bitno spomenuti i glazbene instrumente koji se također izrađuju od drva i uvelike ukrašavaju rezbarenjem. U takve instrumente spadaju mišnice, dvojnice, šurle, sopile... Oni koji su ih izrađivali morali su biti vješti drvodjelci, ali i svirači jer je instrument morao biti podešen prema istarskoj ljestvici. Istarski su seljaci na tim instrumentima svirali na bitnim događajima u životu, a i nakon poljoprivrednih poslova, pa je moguće reći kako je u prijašnjim godinama Istre gotovo svaki

³⁷ Milićević, J., *Narodna umjetnost Istre*, Pazin, 1988., str. 23. – 33.

muškarac, mladić ili dječak imao jedan od drvenih instrumenata koji je izradio sam ili je to za njega učinio netko drugi.

Dakle, drvo je imalo široku upotrebu – sve od glazbenih instrumenata, uporabnih predmeta do poljoprivrednih alata. Svi su ti predmeti morali zadovoljavati i određene kriterije kao što su estetska ljepota pa su se ukrašavali i oni najmanji predmeti, poput kuhača, lopatica za brašno, košara i sl., a jako je važna bila i njihova funkcionalnost. Velik se broj tih predmeta mogao naći na istarskom ognjištu – stol, *škanj*, klupe, a u određenoj su mjeri takvi predmeti sačuvani i do danas, ako se uzme u obzir da je ipak veća količina zamijenjena željeznim, limenim ili plastičnim inačicama. Primjerice, drveni je voz, odnosno zaprežna kola, kojim su prevozili potrebne stvari do njiva i sl., doživio određene promjene. Kotači kola voza nekad su bili obloženi drvom, a danas su željezom. Zatim, sljedeći su primjer *brente*, koje su služile za prijenos tekućina ili pri branju grožđa. Počele su se proizvoditi od lima, a od 1970-ih godina postala je sve češća plastična verzija. U konačnici, moguće je zaključiti da su drvodjelstvo i rezbarenje drva imali veliko značenje u njihovim životima i da bez drva ne bismo imali gotovo niti jednog uporabnog predmeta. No, današnji ljudi sa sela većinom upotrebljavaju proizvode od metala, željeza, lima i drugih materijala za obradu zemlje, osim onih predmeta koji su sačuvani od prijašnjih generacija.³⁸

6.2. Obrada kamena i željeza

Što se tiče kamena, on nije služio samo za gradnju kuća i drugih objekata, već i za izradu posuda i drugih kućnih i gospodarskih pomagala. Kamene bile su kuće, štale, zidovi u dvorištima, crkve, oltari, zidovi oko njiva, vinograda, maslinika, a kamenom se popločivao i pod ispred kuće, odnosno prilaz. Najčešća tehnika kojom su zidovi oko kuća i drugih objekata bili zidani jest tehnika suhozida, koja se koristila i za izgradnju kažuna, malih kućica u vinogradima i poljima, dok su kuće bile zidane i spojene žbukom radi produljivanja vijeka trajanja. Kamene su bile još i stepenice, stupovi, posude za hranjenje životinja (*kamenice*), nadgrobni spomenici, balkoni, oluci pod krovovima, okviri ognjišta, sudoperi, krušne peći i sl.

³⁸ Isto, str. 33. – 50.

Kamen se koristio i za ograđivanje polja, tj. bilo je to granično kamenje ili kunfin koji se nalazio između privatnih posjeda.³⁹

Slika 6. Granično kamenje/kunfin u Dobranima

Izvor: autorica rada

Početak korištenja kamena seže još u prapovijest, kada su se ljudi sklanjali u pećine kao što su Šandalja i Romualdova, a kasnije su u brončanom dobu krenuli graditi i svoje kuće i to na vrhovima brežuljaka. Tu tradiciju nastavljaju i Slaveni pri dolasku u Istru, koji su ponajprije bili drvodjelci, a potom postali i kamenoklesari. Istra je, kao i drvom, obilovala i kamenom te onim prilično kvalitetnim, premda ne najkvalitetnijim jer je u drugim područjima Hrvatske postojao bolji. Ipak, najraširenija vrsta kamena u Istri jest vapnenac.

Istarski su seljaci iskopavali kamen te ono što su pronašli na površini, tzv. škriale, koristili za gradnju zidova, kažuna, krovova i sl. Ono kamenje koje je bilo dublje zakopano u zemlju, vadili bi i obrađivali i stavljali na manje komade te potom koristili za razne namjene. Iz razloga što postoji kvalitetni kamen na ovom području, postoje mnogi kamenolomi, kao što je jedan kod Vinkurana, poznatiji kao „Cavae romanae“, još u rimsko doba.

³⁹ Milićević, J., *Istarski suvenir*, prvo izdanje, Svetvinčenat, 1995., str. 52.

Istarski su kamenoklesari dali značajan doprinos kulturi jer su klesali i glagoljske zapise u kamene spomenike, od kojih su neki i sačuvani. Od svih su spomenika najviše očuvani nadgrobni, na kojima nema teksta već znakova poput sjekire, noža ili motike, odnosno prikazano je ono čime se pokojnik bavio za života. Takvi su se spomenici izrađivali za bogatije seljake sela. U sljedećim razdobljima povijesti nastavio se trend obrade kamena, a barok je donio i klesanje ljudskih glava, od kojih se neke i danas nalaze na fasadama, ogradama, stupovima, a kojima je jedini cilj bio ukras.⁴⁰

Slika 7. Kamena glava s natpisom u Beločima

Izvor: autorica rada

Još jedan primjer obrade kamena je i krušna peć koju je imalo skoro svako domaćinstvo. Uz krušne peći vezivala se tradicija pečenja kruha, a ta se tradicija prenosila s generacije na generaciju. Krušne su peći bile kamene konstrukcije, a do njihove pojave kruh se većinom pekao ispod čripnje na ognjištima. Njihova pojava obilježila je 18. stoljeće, a najviše ih je zabilježeno u južnoj i zapadnoj Istri te na području Bujštine. Gradnja u Istri podrazumijevala je isključivo kamen, dok je ipak svod ložišta bio od cigle. Kako je vladala velika neimaština, jednu su krušnu peć često dijelile dvije, ako ne i više obitelji, a većinom su

⁴⁰ Milićević, J., *Narodna umjetnost Istre*, Pazin, 1988., str. 53. – 63.

se nalazile u dvorištima domaćinstava u razini dvorišta, prslonjene uz kuću ili neki drugi gospodarski objekt. Neke su krušne peći imale i nadstrešnicu koja je služila za zaštitu od lošeg vremena. Na pročeljima peći nalazila se često i kamena ploča koja je služila za odlaganje ispečenog kruha, a sam otvor peći zatvarao se ili kamenom pločom ili malim željeznim vratima. Unutrašnjost peći bila je obložena ciglama i u obliku volte.⁴¹

Slika 8. Krušna peć u selu Dobrani

Izvor: autorica rada

Kao jedno od najvrijednijih kamenih zdanja spomenut je i kažun pa je neophodno reći ponešto i o njemu. Ono što odlikuje središnju i južnu Istru jesu upravo kažuni koji su kružnog ili četvrtastog oblika, a čini ih jedna prostorija sveukupno. Njihova izgradnja bila je uvjetovana raspoloživim kamenom u okolini, a razlog njihove gradnje smatra se da je gospodarski način življenja – poljoprivreda i uzgoj stoke. Kažuni su pružali utočište, spremište, odnosno prenočište za vrijeme dugih radova u polju, zbog udaljenosti od kuća i kao sklonište od nevremena. Takve je kamene građevine moguće pronaći na području Dalmacije, ali i cijelog Sredozemlja, odnosno ondje gdje prevladavaju vapnenačke stijene. U svakom od tih područja kažun poprima novi naziv pa se već u Dalmaciji govori o bunjama. No bilo koji naziv upotrijebljen, misli se na kamenu građevinu s krovom od škriila u obliku neprave kupole. U Istri ih je moguće pronaći na jugu, a najviše u okolici Vodnjana, Rovinja, Kanfanara, Fažane, Žminja i Barbana, a manje na istočnom dijelu. Tehnika suhozida uviđa se

⁴¹ Istrapedia, krušne peći, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/901/krusne-peci>, 28. ožujka 2020.

i u zidovima koji su označavali granice privatnog posjeda i polja, a kažuni su bili izgrađeni duž takvih zidova, na njihovim spojevima (kažun u Želiskima) ili na uglu, no moguće ih je pronaći i na sredini livada (kažun u Filipani).

Slika 9. Kažun u Želiskima (lijevo) i u Filipani (desno)

Izvor: autorica rada

Gradnja kažuna prolazi kroz nekoliko faza. Najprije je bitno pronaći povoljan položaj za gradnju s kojeg bi se, idealno, vidjelo cijelo polje, a onda se trebalo očistiti to zemljište. Kamenje koje se koristilo za gradnju bilo je podijeljeno na nekoliko vrsta – ono kamenje koje se koristi za zid, sitno kamenje koje se postavlja između onog krupnog, zatim škrile i sl. Potom se štapom i dvjema špagama označavao unutarnji i vanjski krug kažuna, a pušten je i otvor za vrata koji se uvijek nalazio sa zapadne strane, gdje ne puše bura. Nakon toga, krupni je kamen postavljan uz rub vanjskog kruga, a šupljine između vanjskog i unutarnjeg su se popunjavale sitnijim kamenjem, a iznad vratiju postavljalo se nadvratnik, tj. kamen širi od samih vratiju. Nastavljalo se tako zidati sve do prijelaza između zida i krova, kad su se počele koristiti škrile, od grubljih i težih sve do onih lakših prema vrhu kažuna, na koji se stavljao stožasti kamen koji je služio kao ukras, ali i kao učvršćenje za zadnju škrilu. Neki su primjeri kažuna imali i male otvore koji su služili kao prozori, za pogled na cijelo polje i okolicu. Unutar kažuna postojale su niše za odlaganje alata, kamene klupe, a neki su imali i malo ognjište, iako u njima najčešće nije poželjno paliti vatru. Najviši dio kažuna jest u njegovoj sredini, gdje je visina oko dva metra.

Danas su kažuni svoju prvobitnu funkciju izgubili pa više ne služe kao zaklon od neвременa i kao prenočište već jedino za odlaganje alata. Razlog tome jest što ljudi skraćuju svoje vrijeme provedeno u polju, a i lakše se vraćaju svojim kućama, ali i zato što pastirskog života gotovo i nema. Danas ih najviše koriste i lovci pa ih često i obnavljaju, premda suvremenim načinom izgradnje, što za kažuun znači da dobiva vrata i crijep umjesto kamenog krova i sl. Mnogi su kažuni uništeni za vrijeme rata, ali je mnogo njih i izgrađeno krajem 19. i početkom 20. stoljeća, dok je kažuuna novijeg datuma vrlo malo, gotovo da ih i nema.⁴²

O obradi željeza postoji vrlo malo literature, no prema onome što je dostupno saznaje se da je u Istri postojao velik broj kovača te da se u 17. stoljeću čak biralo i općinskog kovača. U tim su vremenima seljaci od željeza imali samo one najbitnije alate poput kose, motike, sjekire, škara, noža, srpa, pluga i sl. Broj predmeta od željeza postupno se počeo povećavati od 19. stoljeća nadalje, čemu je pogodovalo i otvaranje brodogradilišta Uljanik u Puli i izgradnja pruge Pula – Divača jer su seljaci uzimali željezo koje je bilo odbačeno i od toga izrađivali predmete za sebe.

Predmeti od željeza služili su i kao ukrasi, kako bi plijenili poglede prolaznika. Primjerice, izrađivali su ograde ili dvorišna vrata (*portun*), koja su često imala upisano ime vlasnika i godinu izrade. U to vrijeme u kući su željezni predmeti svoje mjesto pronalazili najčešće na ognjištima, kao što su hvataljke za žar, lopatice, lanac s karikama, kuke za vješanje posuda iznad vatre... Većina ostalih pomagala nije se dodatno ukrašavala već je samo služila svrsi. Jedan od takvih primjera je i kosir koji se izrađivao u različitim veličinama, za sječu, podrezivanje loza, a najmanji primjerak bio je i sklopiv te je služio za sitno rezbarenje. Važno je spomenuti i motiku koja se razlikovala prema onome tko je koristi – muškarac, žena ili dijete.

Na kraju je moguće zaključiti da su poljodjelski strojevi danas zamijenili čovjeka i domaće životinje te su se tako stvorili novi i lakši uvjeti rada u kojima se sve manje koriste predmeti od željeza.⁴³

⁴² Lago, L., *Kamena zdanja i krajolici središnje i južne Istre. Kažuni*, Pula, 1996., str. 113. – 142.

⁴³ Milićević, J., *Narodna umjetnost Istre*, Pazin, 1988., str. 65. – 71.

6.3. Lončarstvo

Lončarstvo je jedna od najstarijih vrsta rukotvorstva, a u nekoliko su istarskih lokaliteta pronađeni ostaci zemljanih posuda iz prapovijesti. Takve su se zemljane posude izrađivale u više mjesta diljem Istre pa su početkom 20. stoljeća postojala četiri centra lončarstva – Zubini i Pavletići kod Oprtlja, Ćukarija pokraj Huma i Rakalj. U Zubinima proizvodnja prestaje oko 1910., u Pavletićima 1935., u Ćukariji 1947., dok jedino u Raklju proizvodnja zemljanih posuda traje do danas, uz kraće prekide. Posude koje su radili bile su raznolike, raznih veličina, oblika i zapremnine. Zbog činjenice da su neki lončari na posude upisivali godinu izrade, danas se zna da najstariji pronađeni lonac potječe iz 1815., a najmlađi iz 1947. te se oni čuvaju u muzejskim zbirkama.

Sve do pojave emajliranih posuda, zemljane su posude služile za kuhanje u svim seoskim kuhinjama i ponekim domaćinstvima koja su ih nekad imala čak dvadeset. Razlog tome jest što je domaćica za svako jelo koje je pripremala imala poseban lonac. Primjerice, jedan je bio za grah, jedan za maneštru, jedan za juhu, jedan za šugo i sl. Zato je potražnja za njima bila velika pa su oni koji su ih proizvodili putovali od sela do sela i često ih mijenjali za žitarice ili grah.⁴⁴

Rakalj se od ostala tri centra razlikovao po tome što njegovi proizvođači takvih zemljanih posuda nisu ih ukrašavali, dok su se u drugim centrima ukrašavale ugребanim ukrasom, ali niti jedan od ta četiri centra nije izrađivao glazirane posude. Zemljani lonci mogli su biti veći ili manji, od zapremnine od 0,2 litre pa sve do 20 litara te su se ukrašavali nizovima točkica, dok su zdjele bile od 0,5 do 5 litara te se njih nije ukrašavalo. Kako bi ih bilo lakše držati i nositi, sve su te posude imale i okomite ručke. Naime, manje su imale po jednu, a veće po dvije. Neki su lonci, posebice u centrima kao što su Ćukarija, Zubini i Pavletići, imali i datum i godinu izrade te inicijale majstora na gornjem rubu, a ponekad su imale i tri manje okomite noge na dnu, da bi se pod njih mogao staviti žar i tako ubrzati kuhanje. Ipak, da bi bilo moguće kuhati u takvim loncima, njih je trebalo postaviti na željezni tronožac ili ih se pomoću žice pričvrstilo na kuku lanca koji je visio nad ognjištem. Kao što je prije spomenuto, te posude nisu bile glazirane pa je bilo potrebno učiniti nešto kako bi one bile nepropusne. Tako su proizvođači pri njihovoj prodaji kupcima savjetovali da ih prije prve upotrebe iznutra premažu češnjakom i slaninom, a onda u posudu uliju kipuću vodu te da taj

⁴⁴ Milićević, J., *Istarski suvenir*, prvo izdanje, Svetvinčenat, 1995., str. 55.

proces ponove čak tri puta, nakon čega će posuda postati nepropusna. No ako se najprije u njima kuhalo mlijeko, to nije bilo potrebno napraviti jer je mlijeko popunjavalo male šupljine. Zemljani su lonci bili skloni i pucanju, ako ih se hladne stavljalo na žar pa su ih često opleli žicom. Taj je postupak poznat samo u sjevernom dijelu Istre.

Zemljani su lonci bili vrlo vrijedni pa je njihova kupnja bila velik uspjeh, ako se u obzir uzme da je tada vladala velika neimaština. Pretpostavlja se da je zato lonce kupovalo tek nekoliko obitelji u selu pa su ih dijelili s drugima ako je bilo potrebno, a posebice za vrijeme posebnih prigoda. Osim lonaca, pravile su se i *čripnje* u kojima se pekao kruh, meso s krumpirom te kolači. Hrana koja je spremljena *spod čripnje* boljeg je okusa pa ih danas mnoga domaćinstva i dalje imaju, kao i ugostiteljski objekti, kako zbog okusa, tako i zbog atrakcije. Sljedeći zemljani proizvod je i bukaleta koja je inače izrađena od keramike, ali pravili su je i istarski lončari.

Postupno kako se štednjak počeo „udomaćivati“, kuhanje se s ognjišta preselilo u kuhinju, a tako su i zemljane posude pale u drugi plan, premda su se mogle i dalje koristiti na štednjaku, ali bile su crne od dima i čađe. Zemljane su posude potom spremali na tavane ili u njih stavljali sjeme za sijanje ili su ih čak bacali.⁴⁵

S vremenom se lončarstvo počelo doživljavati kao prosjačko zanimanje pa je tako i zanemareno samo od sebe. Prestanak je pravljenja zemljanih posuda značio i manje dobivene robe zauzvrat, no to se nadomještavalo drugim načinima.⁴⁶

6.4. Kulinarstvo – gastronomija

Istra je regija poznata i po svojoj gastronomiji, odnosno narodnim jelima koja se i danas spremaju u mnogim seoskim domaćinstvima. Određena jela sela diljem Istre spremaju na sličan način, uz male razlike, a često imaju i drugačiji naziv. Ovo će potpoglavlje objasniti koja su to narodna jela Istre, ali i pića te njihove načine pripreme.

Jedno od glavnih istarskih narodnih jela je maneštra. Maneštra se spremala od kiselog kupusa, krumpira i graha, a osim kupusa dodavala se tjestenina. Stari način pripreme maneštre

⁴⁵ Milićević, J., *Narodna umjetnost Istre*, Pazin, 1988., str. 73. – 82.

⁴⁶ Balota, M., *Tijesna zemlja: roman iz istarskog života*, četvrto izdanje, Pula, 2002., str. 74.

zahtijeva i stavljanje „pešta“ ili „taca“ u nju nakon što je kuhana, a to se priprema tako da se na kuhinjskoj dasci nožem usitni slanina ili salo, a potom se doda i sitno narezani češnjak. Nakon što se doda u maneštru, prokuha se još malo. Maneštra se začinjavala i maslinovim uljem ili mašću, što je više slučaj danas nego li što je korištenje starinskog običaja s peštom ili tacom. Maneštru se jelo na žlicu i to s kruhom ili bez.

Potom, važna je namirnica i krumpir, kojeg je bilo u obilju jer su seljaci sadili i uzgajali svoj krumpir. On je mogao biti samostalno jelo ili je mogao biti poslužen kao prilog drugom jelu. Postojalo je mnogo načina pripreme krumpira. Jedan od njih je kuhani krumpir, očišćen od ljuske, narezan na ploške te posoljen. U takav kuhani i izrezani krumpir dodavala se i suha slanina. Krumpir se često i u ljusci prerezao na pola, posolio i stavio na ognjište ili ispod žara. Zatim, krumpir se jelo i s mlijekom, grahom i sl. Grah se pripremao i kao gulaš, ali jeo se i samostalno poput krumpira.

Nadalje, domaća se tjestenina često pravila u prošlosti u Istri, a u mnogim domaćinstvima pravi se i danas. Naime, nekad su seljaci mljeli uzgojenu pšenicu u mlinu te tako dobivali pšenično brašno. Prilikom pripremanja tjestenine, brašno se najprije prosije kroz sito, kako bi se mogući veći komadi odvojili, a potom bi se u to dodala mlaka voda, kvasac i sol te bi se dobro mijesilo desetak minuta. Potom se to tijesto ostavljalo sat vremena pokriveno krpom, kako bi se ukiselilo. Nakon toga radile bi se štruce kruha i peklo ih se u krušnoj peći ili na ognjištu pod žarom. Danas se domaći kruh priprema najviše u pećnicama, odnosno u štednjaku ili pak u pećnicama koje su izgrađene pored kuća, premda i tako sve manje. Od tijesta spremali su se i njoki na žlicu ili žličari i to tako da se opet od pšeničnog brašna načinila smjesa u koju se dodavao kuhani krumpir. Naziv žličari potječe od toga da se smjesa uzima žlicom i tako stavlja u kipuću vodu. Osim toga, pravili su se i njoki koji se nisu na žlicu stavljali u vodu, već ih se dobro pobrašnilo kako se ne bi slijepili, a tek su se onda stavljali u kipuću vodu na kuhanje. Domaćice su često pravile i posutice. Najprije je tijesto bilo potrebno razvući na drvenoj dasci i rezati na male krpice. Pravili su se i fuži, tako da bi se razrezane male krpice spajale, odnosno jedan ugao spajao se s drugim. Tako bi se omotavali oko drvenog štapića ili pak bez njega, potom bi se kuhali i na njih dodavalo šugo, odnosno umak od mesa. Često se pripremala i palenta, tako da se u kipuću vodu stavljalno kukuruzno brašno. Palenta se kuhala na ognjištu u posudama, a jela se uz mlijeko ili sa šugom.

Od povrća pripremalo se ono što se uzgajalo i to kao prilog nekom jelu, posebice maneštri. Često se jeo radić, šparoge na proljeće, veprine koje su slične šparogama, kupus, kelj, češnjak, mahune, grah, rajčice, grašak, luk itd.

Potom, narodni kolači najviše su se spremali za posebne prigode kao što su blagdani poput Božića i Uskrsa te se za njih vežu specifični kolači, koji su opisani u prethodnim poglavljima. Tad se radi o fritulama, hroštulama ili broštulama, landicama, a u novije se vrijeme spremao i pandešpanj. Hroštule, odnosno broštule ili kroštule, spremaju se s finim brašnom u koje se stavljaju jaja te maslac ili ulje. Nakon što se zamijesi, razvalja se i od toga se režu rezanci i zamotaju u određeni oblik koji se onda prži u ulju i tako hrska pri jedenju pa zato i nose naziv hroštule. Nadalje, landice su kolači koji se spremaju u sjevernoj Istri tako da se u istučena jaja namoči kruh te se onda poprži na tavi, a jedu se prilikom porođaja, krštenja i za Pust. Takvi se kolači u južnoj Istri nazivaju i „kušini“. Potom, pandešpanj se priprema od brašna i žumanjka te šećera, a posebno se istuče bjelanjak koji se kasnije doda u prvu smjesu. Ta se smjesa na kraju doda u kalup torte, ispeče se i pospe šećerom.

Od narodnih pića u Istri spominju se vino i rakija. U jesen kad grožđe dozre slijedi trganje te se pobrano grožđe vozom prenosi kući, gdje se najprije gnječi, a potom i stavlja u drvene bačve na vrenje. Tako vino ostaje u bačvi od osam do deset dana, dok ne provrije. Kad je vrenje gotovo, vino se pretoči u drugu bačvu, no pravo vino čuva se u bačvama do blagdana sv. Martina 11. studenog te se tek onda pretoči, a onda to vino dobiva naziv mlado vino. Od vrsta vina u Istri se pravi teran, brgonja, bragula i tirolko od crnih, a od bijelih vina malvazija. Od onih vina koja mogu biti i bijela i crna navode se muškar i refoško, a mješavina je ružica. Od dropa vina, odnosno od peteljki, pravi se rakija koja se služi ujutro do doručka uz crnu kavu, a u malim se količinama uzima i kao lijek.⁴⁷

6.5. Tkanje

Tekstilni proizvodi koji su se izrađivali u Istri nisu označavali samo potrebu u svakodnevnom životu već i ljepotu i bogatstvo vlasnika, a sposobnost i vještinu umjetnika, odnosno kreativnost. Bitna značajka u Istri jest da nisu tkale samo žene, već i muškarci koji su izrađivali pokrivače ili deblje komade odjeće. Djevojčice su već od svoje sedme godine počele tkati, da bi do udaje imale već pozamašan broj odjevnih i drugih predmeta koje će pokloniti rodbini mladoženje i svatovima. Pokrivači za krevete koje su radili muškarci bili su napravljeni od vunenog sukna, posteljina je bila od konoplje, ljetna odjeća i rublje također od

⁴⁷ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 281. - 290.

konoplje, ali i od pamuka, a ostala odjeća od debljeg ili tanjeg sukna, ovisno o godišnjem dobu. Vuna i konoplja pripremale su se ljeti, a u zimskim večerima žene su je tkale.⁴⁸

Djelatnost tkanja u Istri potrajala je do sredine 20. stoljeća, a posljednji su tkalci u Istri bili u Šošarićima i Ćiprima do 1950-ih godina, u Brinjanima do 1960-ih godina, a u Žminju do kraja 1960-ih. Nošnja se od domaće uzgojenih materijala kao što su konoplja i vuna, a manje od lana, prestala izrađivati krajem 19. stoljeća jer se tada počinju koristiti kupovni materijali. Slijedi kratki prikaz od sijanja konoplje i lana do njihove prerade u odjeću.

Konoplja se sijala u mnogim krajevima Istre i to od ožujka do travnja na kvalitetnoj zemlji i vrlo na gusto. Sijali su i muškarci i žene, a pri tome koristili su *bisage*. Konoplja se brala u kolovozu nakon Velike Gospe i to na način da ju se gulilo iz zemlje, a ne rezalo. Potom su je namakali u vodi – moru, lokvi, potoku i sl., i ostavljali da se moči čak i do deset dana. Nakon močenja, konoplja bi se stavljala na sušenje, najčešće nagnuta na zid do pet dana. Nakon toga, konoplju je trebalo „tući“, a istarski su seljaci imali posebnu dasku za to koja je u sredini bila udubljena za njezino postavljanje. Bitno ju je bilo „tući“ samo po suncu. Nakon toga slijedilo je „trličanje“ koje je pretpostavljalo udaranje po konoplji drvenim tupim dijelom trlice pa bi se ona povlačila. Potom je slijedilo predenje koje su najčešće radile djevojke, to su činile pomoću vretena, a bitno je bilo da ispredena nit ostane tanka. Ono što su isprele, žene su potom bijelile i bojale pepelom. Voda s pepelom i pređom stajala je tako pet, šest dana, a vodu je bilo potrebno stalno mijenjati. Čim bi se voda ohladila, bilo ju je potrebno izliti i dodati toplu vodu s novim pepelom. Nakon tih pet ili šest dana, pređa se sušila i potom odnijela tklacu na preradu. Po dolasku do tkalca, doneseni bi se materijal vagao da bi se točno znalo koliko posteljine, vreća ili nečeg drugog može biti učinjeno. Tkalci su tkali na tkalačkom stanu koji su najčešće naslijedili od svojeg oca te tako nastavili tradiciju.⁴⁹

Prema jednom istraživanju o izradi muške košulje, zaključeno je da je potrebno oko 12 radnih dana, odnosno 90 sati da bi se ona izradila. Iz toga je moguće izvući i zaključak da je izrada odjeće svim članovima obitelji bila vremenski duga, posebice ako se u obzir uzme činjenica da su nekadašnje obitelji bile puno brojnije nego što su obitelji danas. Najtanje platno od konoplje koristilo se za odjeću, ono malo grublje za posteljinu, a najgrubljom su konopljom izrađivali vreće. Zimi bi se osim plahtama od konoplje pokrivali i vunanim

⁴⁸ Milićević, J., *Istarski suvenir*, prvo izdanje, Svetvinčenat, 1995., str. 57.

⁴⁹ Orlić, O., Istraživanje tekstilnog ruktovorstva u Istri: Etnografski muzej Pazin, *Etnografska istraživanja*, No. 8, 2002., str. 95. – 105.

prekrivačima ili *punjavama*. Najčešće su to bili bijeli, tamni ili šareni prekrivači s prugama i kockicama boja. Takvi su pokrivači trajali i desetljećima jer ih se moglo ponovno stupati i tako podebljati sloj materijala. Također su izrađivali i *bisage* koje su služile za prijenos nekog tereta, npr. žita ili brašna, a bile su u raznim bojama i prilagođene onome za koga su bile namijenjene. Ženske *bisage* bile su manjih dimenzija, živopisnijih boja i na dnu ukrašene svilom, dok su muške bile veće, jednoboje ili s bijelim i smeđim prugama. *Bisage* su pomagale i prilikom sijanja, kada bi ih sijač stavio preko ramena i desnom rukom uzimao sjeme iz njih i razbacivao po njivi.⁵⁰

Ipak, najvredniji predmeti koji su se izrađivali bile su ženske i muške narodne nošnje. Istra je većinom imala samo jedan tip muške nošnje, dok su se razlike uviđale samo u krojevima hlača i prsluka, te u boji. Hlače su bile ili bijele ili smeđe boje sukna, a prsluk je bio smeđe boje. Kratki kaput koji su nosili bio je također smeđ i na rubovima i oko džepova bio opšiven crnim ili plavim samtom, a iste je boje bio i dugi zimski kaput. Ženska je nošnja, za razliku od muške, bila detaljnije ukrašena vezom i višebojnim dodacima. Vunene čarape koje su nosile bile su bijele i sezale su do koljena zimi, dok su se pamučne čarape nosile ljeti. Prema načinu na koji su čarape ukrašene, vješte su žene mogle i raspoznati iz kojeg sela potječe određena nošnja. Te su čarape djevojčice počele plesti već s deset godina, da bi imale bar nekoliko para. Zatim, žene su nosile i bijele košulje koje su ukrašene samo na predjelu prsa i na rukavima, a preko koje je dolazila sukna haljina. *Modrna* ili sukna haljina radila se također od smeđeg sukna i imala je duge rukave. Ona koja se koristila za svakodnevnu uporabu bila je jednostavna i bez ukrasa, dok se svečana, ukrašavala vezom i raznobojnim koncima. Rub haljine bio je načinjen od sukna koji se zove pano, a osim ukrasa predstavljao je i oznaku društvenog položaja te štitio rub haljine od trošenja. Naime, starije žene i udovice taj su rub imale u crvenoj boji, udane žene u plavoj ili zelenoj, a djevojke u crvenoj boji ili u kombinaciji crvene i zelene te crvene i plave. Postojale su dvije vrste *modrne* – *modrna za žalost*, koja je imala tamniji obrub te se nosila za vrijeme korizme i adventa te *modrna za radost*, koja je bila predodređena za blagdane, a imala je življe boje na obrubu. Svaka od navedenih „modrni“ oko trbuha se vezivala jednoboje ili višeboje *kanicom* ili *pasom*.

Nadalje, od tekstilnih su predmeta radili i „facole“ za glavu, odnosno bijelu maramu koja se nosila kad i nošnja te ima naziv *facol rakamani*. Taj je tekstilni predmet kvadratnog oblika koji se na glavi nosio preklopljen po dijagonali i stavljen tako da se vidi dio kose i

⁵⁰ Milićević, J., *Narodna umjetnost Istre*, Pazin, 1988., str. 89. – 97.

pletenica nad čelom, a potom se na zatiljku vezivao. *Facoli* su izrađeni od tvrdog materijala pa su na glavi stajali ukruženo, više kao kapa. Nažalost, mnogi su takvi odjevni predmeti uništeni ili su nestali tijekom Prvog svjetskog rata te zato postoji tek mali broj izvornih nošnji, a više onih rekonstruiranih.⁵¹

⁵¹ Isto, str. 97. – 118.

7. NARODNA VJEROVANJA S ISTARSKOG POLUOTOKA

Život se istarskih seljaka u prošlosti, osim od običaja i starih zanata, uvelike sastojao i od narodnih vjeronanja u nadnaravna bića te u magijska vjeronanja. S obzirom na postojanje velikog broja narodnih vjeronanja na području Istre, neophodno je osvrnuti se i na taj dio. Stoga će ovo poglavlje dati uvid u najvažnija fantastična bića Istre, a potom i u načine na koje se ta narodna vjeronanja valoriziraju u turističke svrhe.

7.1. O fantastičnim bićima Istre

Postojanje narodnih priča i vjeronanja uvjetovano je dvama razlozima – prvi je taj da mora postojati osoba koja će ih pričati, a drugi, važniji, jest da mora postojati osoba koja će ih slušati. Međutim, priča mora imati i određene temelje, od kojih su važni kontekst njezinog nastanka koji omogućava materijal od koje priča nastaje. Taj kontekst je zapravo društveni kontekst koji daje mogućnost formiranja, razumijevanja i značenja narodnih predaja. Takav kontekst podrazumijeva i razne kulturološke, ekonomske, svjetonazorne i slične okosnice koje ustrojavaju neku zajednicu.⁵²

Osim putem usmenih predaja, priče o nadnaravnim bićima u Istri, tj. bićima s nekim višim sposobnostima, bilježe se i u zapisima. Naime, prvi takav zapis veže se uz 17. stoljeće uz imena Valvasora i Tommasinija koji opisuju svoje krajeve, a ujedno spominju i takva nadnaravna bića. Valvasor 1689., u putopisnoj knjizi pod nazivom *Die Ehre des Hertzogthums Crain* (Slava Vojvodine Kranjske), spominje priče o vampiru Juru Grandu iz Kringe koji se nakon smrti vraćao i uznemiravao svoju suprugu, ali i ostale suseljtane. Osim vampira spominje i vukodlake i krsnike. Nadalje, iz 17. stoljeća datiraju i biskupske vizitacije koje opisuju stanje određene župe, a među podacima nalaze se i imena ljudi koji su prakticirali praznovjerne prakse. Što se tiče prikupljanja usmenih priča, kao prvi među njima navodi se svećenik Jakov Volčić koji je prikupljao zapise mještana u župama u kojima je djelovao – Brseč, Kastav, Zarečje, Veprinac i Cerovlje. Te je zapise potom slao u hrvatske i slovenske časopise, ali većinom su to bile prozne vrste, a tek je nekoliko zapisa o nadnaravnim bićima. Pred kraj 19. stoljeća u zapisima Stjepana Žiže pronađeni su tekstovi o štrigama, vukodlaku, mori, obrečljivcu, zmiji, pučkoj medicini i sl. Početak 20. stoljeća

⁵² Rudan, E., *Vile s Učke*, Zagreb, 2016., str. 63. – 64.

donosi i bilježenje od strane Jakova Mikca o morama, krsniku i vilama, dok je najvažnije i najopsežnije djelo Maje Bošković – Stulli, Istarske narodne priče, iz 1959. Potom, mogu se navesti i radovi Alojza Čargonje za područje Buzeta, u razdoblju od 1970. do 1986., rukopisni zapisi *Folklorna građa Istre* Marija Lenkovića iz 1973., *Štorice od štrig i štriguni* autora Draga Orlića iz 1986. i sl. Osim tih, postoje i mnogi autori koji su pisali o krajevima iz kojih dolaze, primjerice, Natalija Gregorinić (Ližnjan), Nina Brnić (Lindar), Sven Cvek (Marčana) itd. Nadnaravna bića okosnica su i raznih diplomskih radova, poput onog Elis Baćac o takvim bićima na području Pićna, potom i rad Milice Kranjčić o zapisima iz Žminja.⁵³

Dakle, Istra, ali i Kvarner, poznata su područja koja su dom mnogim fantastičnim bićima, a posljednjih je 30 do 40 godina velik interes porastao za njima u središnjoj Istri, gdje su oni i valorizirani u najvećoj mjeri. Ta dva navedena područja razlikuju se od ostalih po tome što se takva bića uvijek pojavljuju u paru. Naime, krsnik i štriga, odnosno, štrigun, veliki su neprijatelji, a one kletve koje štriga napravi, krsnik izliječi. Isto tako je bitno reći da su tanke granice između postajanja krsnika i vukodlaka te krsnika i štriguna.⁵⁴

Ono što slijedi je prikaz nadnaravnih i fantastičnih bića Istre i usmenih predaja o:

- štrigama i štrigunima,
- krsnicima,
- Juru Grandu,
- mori,
- urečljivcu,
- orku,
- maliku,
- vilama,
- divovima.

⁵³ Isto, str. 144. – 163.

⁵⁴ Perić, B., Pletenac, T., *Fantastična bića Istre i Kvarnera*, Zagreb, 2008., str. 13. – 15.

Štriga

Štriga i štrigun nazivi su koji se u Istri koriste za vješticu i vještca, a među najpoznatijim su fantastičnim bićima na ovom području. Njihov izgled nije ustaljen pa ne postoje veće razlike između njih i onoga koji to nije. Ipak, postoje određene karakteristike koje ih diferenciraju od običnih ljudi, a sljedeće navedene prikupljene su od strane pripovjedača u jednom istraživanju. Naime, štrige i štriguni imaju rep, neobične oči, mogu biti starije žene ili muškarci, rođeni su u košuljici, imaju modrice nakon tučnjave i sl. Kako je u Istri više ustaljen pojam štriga u ženskom obliku nego li štrigun, u nastavku se koristi taj naziv. Naime, štrige su naizgled živjele normalan život kao i ostali suseljani, a zapravo su zbog svojeg zlog karaktera pohodile obične ljude čineći im zlo jer su im se zamjerali ili pak iz čiste zlobe. Štrige se iz običnih ljudi u ono što jesu transformiraju jedan sat prije ponoći, a u noćne pohode kreću ili same ili u društvu drugih štriga s kojima se sastaju na križanjima cesta. U noći kad su se štrige sastale najčešće bi stradavali usjevi, padala bi tuča ili bi usjeve i stoku zadesila neka druga šteta, poput bolesti.

Štrige su od rođenja bile to što jesu. Naime, na samom porodu otkrilo bi se prema jednoj važnoj karakteristici, a to je rađanje s repom. Taj su rep morale skrivati da drugi obični ljudi ne bi otkrili da su štrige. Osim toga, moglo ih se prepoznati i prema crnoj košuljici, odnosno posteljici u kojoj su se rođale, a koja se ušije ispod pazuha. Bez ušivene posteljice, štriga gubi moć. Izliječiti osobu od postajanja štrige također je moguće. To se radilo tako da su se očiti znakovi koje štriga ima uništavali ili se tek rođeno dijete pokazivalo kroz prozor drugima i glasno objavljivalo da se rodila štriga. Ako se to pri porodu ne učini, štriga radi zlodjela. Ona ima sposobnost i da svoju dušu pretvori u životinju, a u Istri to su bile životinje poput miša, muhe, crnog psa ili kukca.⁵⁵

Dakle, djelovanje štriga je uvijek povezano sa štetama, a štete mogu činiti na dva načina, odnosno na tri. Mogu to učiniti verbalno, nekim postupkom ili kombinacijom verbalnog i postupka. Verbalni način podrazumijeva da štriga pohvali nekog ili da ga navede da joj se obrati, ili pak može uključivati pretjeranu ljubaznost i nepotrebna pitanja. Od verbalne štete moglo se zaštititi tako da se na pohvalu štrige odgovori s: *nemoj, ne, hvalit da ne biš ureka*. Zatim, djelovanje postupcima podrazumijevalo je donošenje predmeta ondje gdje se želi napraviti šteta. Primjerice, štriga je mogla zakopati jaje ili neki drugi predmet gdje

⁵⁵ Isto, str. 17. – 21.

želi naštetiti. Ta je šteta mogla biti vrlo mala, ali i većih razmjera. Štriga je mogla učiniti raznu štetu životinjama (krave više nisu davale mlijeko, životinje nisu htjele jesti, kokoši više ne nesu jaja), ljudima (bolesti, psihički problemi, fizičko propadanje, smrt), a mogla je biti i krivac za neobične pojave (dizanje vihora). Najviše su od štriga stradavale ljubazne i radoznale osobe, nerijetko i one fizički i psihički slabije. Djelovanje štriga u Istri vezuje se uz nekoliko pojmova – *zaštrigunat*, *štrigunat*, a često se kaže i da je nekome nešto *načinjeno*. Ideja da štrige i danas mogu učiniti nešto loše nekome zadržala se i u svakodnevnom govoru, odnosno u situacijama kad nekome nešto ne ide od ruke. Tada ta osoba često kaže da mu ne ide jer mu je to *načinjeno*.

Od zlog djelovanja štriga i štriguna moglo se i zaštititi. Zaštita se mogla provoditi verbalnim, gestualnim, materijalnim načinima ili i posebnim načinima ponašanja. Verbalna zaštita može biti u obliku pjesme, tj. molitve ili javnim razotkrivanjem štrige koje se koristilo tek u krajnjim mjerama, zbog čestog slučaja nedostatka dokaza. Potom, gestualna zaštita uključuje pokazivanje *rogi*, ali u džepu, pljuvanje i sl. Primjeri materijalnih zaštita jesu predmeti koji su napravljeni upravo za obranu od štriga, a to mogu biti crvena vrpca, grana masline, sol, oblačenje majice naopako i sl.⁵⁶

Osim navedenih načina, štrigu tjera i smrad pa se zato savjetovalo spaljivanje starih cipela, ali zapravo to ne bi uništilo štrigu, već bi je samo otjeralo pa se može reći da i ne postoji način koji bi štrigu u potpunosti uništio. Nadalje, dok su štrige i štriguni živi, vode se zlim karakterom i zlobom, ali ako se nakon njihove smrti ne provedu određene mjere poput zabijanja čavla kroz jezik, smatra se da će se vratiti među žive i da će biti dvostruko gore nego li za života.⁵⁷

Starije generacije i danas vjeruju u postojanje štriga, a posebice govore da se njih treba paziti kad je Dušni dan i kad se prelazi preko križanja cesta, gdje se one sastaju. Ako netko zaluta na cesti, vjerovalo se da je stao na stopu štrige, a da bi se vratio na pravi put, trebao je obući lijevu cipelu na desnu nogu i obratno ili pak nešto od odjeće preokrenuti. Za obranu od štriga pomažu i štrolige i štrologi koji osim toga imaju i moć za nagoviještanje sreće ili nesreće, odnosno nečije budućnosti. U slučaju da osoba naglo oboli, dolazi na razgovor kod štrologa, koji je pametan stariji muškarac, te mu ispriča s kojim se problemima susreće. Štrolog

⁵⁶ Rudan, E., *Vile s Učke*, Zagreb, 2016., str. 220. – 240.

⁵⁷ Perić, B., Pletenac, T., *Fantastična bića Istre i Kvarnera*, Zagreb, 2008., str. 32.

tada pomoću žeravice i zdjelice određuje kolike je urok težine, a odmah nakon razgovora osobi bude bolje. Ako je urok težak i osoba ne ozdravi, tada mora zatražiti pomoć krsnika.⁵⁸

Krsnik

Krsnik je u istarskim predajama biće nadnaravnih moći koje koristi da bi pomagao drugima i to najčešće u zaštiti od štriga i štriguna koji su mu ujedno i najveći neprijatelji. Naime, krsnik je najčešće muškarac, a mnogo rjeđe žena, koji se također rađa u košuljici, ali u onoj bijele boje. Također može imati i neki poseban znak poput križa na prsima, biti neobičnog izgleda i pogleda te sposobnosti pretvorbe u životinju, ili sebe ili svoje duše. Zaštitu od svojih neprijatelja, štriga, provodili su na dva načina: borili su se s njima na udaljenim mjestima ili su pratili potencijalnu žrtvu štrige u obliku neke od životinja, da bi je zaštitili. Osim mogućnosti zaštite od štriga, krsnici su mogli iscjeljivati domaće životinje u slučaju bolesti ili pomagati pri osiguravanju njihova boljitka. Osim životinja, liječili su i ljude od bolesti koje su mogle biti prouzročene prirodnim putem, poput uganuća noge ili nekim nadnaravnim uzrocima.⁵⁹

Sve te nadnaravne moći koje ima nosi u svojoj bijeloj košuljici u kojoj se rodio, a koja je ili ušivena pod njegov pazuh ili je spremljena sve dok on ne odraste. Ako se ta posteljica baci, on svoje moći više nema. Krsnik kao dijete ne pokazuje nikakve znakove da je krsnik, ali u 7., 17. ili 27. godini života podvrgnut je inicijaciji. Takva inicijacija podrazumijeva dolazak starijih krsnika po njega, koji ga potom vode u šumu gdje provode razne obrede uz vikanje njegovog imena. Ipak, krsnik ima mogućnost i odbiti takav poziv, pri čemu onda ostaje običan čovjek.

Kako je prije navedeno, štriga je njegov najveći neprijatelj od kojeg je jači i do pedeset puta, ali samo ako uz sebe ima svoju posteljicu. Bez nje, krsnik nema moći te ga neprijatelji mogu raniti, pa čak i ubiti. Krsnik može i letjeti, ima mogućnost zaustavljanja kišnih oblaka, upravljanja vremenom i sl. U borbi protiv štriga koristi se pretvaranjem svoje duše, što se događa u njegovu snu ili u stanju nesvijesti, u neku od životinja te je pozitivan rezultat gotovo uvijek na njegovoj strani. Krsnik svoj cijeli život provede u jednoj lokalnoj

⁵⁸ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 252. – 254.

⁵⁹ Rudan, E., *Vile s Učke*, Zagreb, 2016., str. 170. – 193.

zajednici gdje normalno živi, ima svoju obitelj i posao pa se prema tome ne razlikuje od običnih ljudi, a činjenicu da je krsnik čuva i ne odaje drugima.⁶⁰

Jure Grando

Jure Grando prvi je vampir koji je u literaturi zapisan imenom i prezimenom te je, kako je rečeno prethodno, zabilježen u knjizi Johanna Weickharda Valvasora pod imenom Slava Vojvodine Kranjske 1689. Priča o Juru Grandu iz Kringe započinje njegovom smrću i pogrebom, nakon čega on biva viđen kako šeta noću. Prva osoba koja se susrela s njim nakon njegove smrti jest pater Georgio koji je predvodio njegov kršćanski obred pokopa i koji je služio misu za njegovu dušu. Susreo ga je u njegovoj kući, odnosno tada u kući njegove udovice nakon večere, kako sjedi iza vratiju. Od tada, Jure Grando ukazivao se mnogima i to samo noću kad je kucao ljudima na vrata. Oni ljudi kojima je pokucao na vrata ubrzo su umrli, a takav je teror širio 16 godina. Ukazao se i svojoj udovici koja je preplašena tražila pomoć kod župana.

Po dogovoru sa županom, devetero ljudi s bakljama je u noći otišlo do njegova groba, otvorilo ga i tamo ugledalo njegovo potpuno očuvano tijelo rumene boje koje im se smiješilo i otvaralo usta. Ljudi su se preplašili i razbježali, ali na nagovor župana ponovo se vratili do groba, ali ovaj put u njegovom prisustvu. Ponovno su otvorili grob te glogovim kolcem pokušali probiti njegov trbuh, ali svaki put bezuspješno jer se kolac uporno odbijao od njega. Zatim su mu pokušali odrubiti glavu te su u toj nakani i uspjeli, ali je mrtvac počeo divljati i vikati kao da je živ, a grob je bio prepun krvi. Od tog trenutka, Jure Grando više nije uznemiravao suseljanae.

U to vrijeme bio je prisutan običaj da mrtvaca koji nakon smrti nema mira probodu glogovim kolcem u srce. No, to je prema tadašnjim vjerovanjima bilo djelo Vraga i svakog tko je počinio takvo praznovjerno djelo sustigla je kazna. Vjerovanje u vampire koji nakon smrti nastavljaju svoj život bilo je prisutno ne samo u Istri, već i među narodima poput Slavena, Vlaha i Bugara.⁶¹

⁶⁰ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, krsnik, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1476>, 21. travnja 2020.

⁶¹ Perić, B., Pletenac, T., *Fantastična bića Istre i Kvarnera*, Zagreb, 2008., str. 39. – 42.

Osim ove vampirske verzije priče, postoji i inačica koja je blažeg oblika i njezina je potpuna suprotnost. Naime, Jure Grando bio je vrijedna i poštena osoba te je teško radio za svojeg života kao klesar, a bio je zaljubljen u Ivanu ili Rosu (ime djevojke se ne zna) za koju se i vjenčao. Međutim, tada je postojao običaj za prvu bračnu noć da djevojku koja je djeвица ima pravo prvi imati gospodar imanja, a tad su Kringom vladali pavlini iz sela Sveti Petar u Šumi. Ovom se običaju Jure suprotstavio misleći da će to unesrećiti i njega i njegovu novu suprugu. Pavlini koji su tada vladali, smatrali su da bi njegovo protivljenje moglo loše utjecati na ostale nove vjenčane parove i da će slijediti njegov primjer pa su naredili županu Mihi Radetiću da ga ubije. Župan ga je jako udario, to je Granda samo onesvijestilo, ali je izgledalo kao da je mrtav. Takvog su ga ljudi i pokopali, a kad se osvijestio počeo je vikati iz groba i tako prizivati pomoć. Tad je proglašen i štrigunom, odnosno vampirom, pa su župan i devetorica drugih otvorili grob, odrubili mu glavu i ponovno grob zatrpali zemljom. Tim su postupkom uspjeli ostvariti naređenje koje je došlo od strane pavlina, ali i učiniti nemogućim da Jure Grando ispriča što se zapravo dogodilo. Jure Grando pokopan je izvan granica groblja jer se ubijeni i samoubojice nisu smjeli pokapati unutar uobičajenog, a danas se smatra da je njegov grob ispod kamene staze koja se nalazi iza crkve, a koja vodi prema sadašnjem groblju Kringe.⁶²

Mora

Mora je uglavnom ženska osoba koja se po narodnom vjerovanju noću pretvara u životinju koja sjedne na prsa odraslih ljudi te ih tako guši ili pak siše djecu za petu ili grudi. Životinje u koje se može pretvoriti jesu muha, leptir, skakavac, mačka i sl. Moru je u tom obliku teško uloviti, ali ako se u tome uspije, ona se pretvara u običnu osobu koja bude najčešće susjeda ili žena iz susjednog sela. U običnu se osobu pretvara na licu mjesta, a ne na mjestu iz kojeg je došla. Njezina sposobnost je i biti toliko mala životinja da prođe kroz ključanicu, dovoljno teška da se njezina težina osjeti na prsima i dovoljno pokretljiva da svojim pokretima sličići mački.

Zaštita od more obuhvaćala je basnu pod imenom „Mora hroma“ kojom ju se tjera, a funkcionira tako što se u njoj nabrajaju sredstva koja sprječavaju njezino djelovanje. To podrazumijeva slanje more na misije koje je nemoguće ispuniti prije nego što bi se približila

⁶² *Jure Grando, prvi vampir s imenom i prezimenom*, <http://juregrando.com/>, 27. travnja 2020.

potencijalnoj žrtvi. Potom, koristio se i crtež križa, odnosno petokrake zvijezde koja mora biti nacrtana u jednom potezu. Za zaštitu od more dobro je služila i boca pored kreveta koja je trebala uhvatiti moru kad dođe kao muha, a onda sutradan mora u ljudskom obliku dolazi u tu kuću u kojoj je zarobljena njezina duša i traži malo soli, čime ujedno i prestaje njezino djelovanje nad tom osobom. Isto tako, za zaštitu služili su i oštri predmeti poput škara, noža, igle ili sl., koji su se stavljali ispod jastuka ili madraca.⁶³

Od drugih načina zaštite od more navodi se i postavljanje kamena s rupom na unutarnju stranu vrata na ključanicu i to u 11 sati navečer pa se mora, kad ulazi kroz ključanicu, prestraši i pobjegne kući, dok se djecu moglo zaštititi stavljanjem češnjaka u krevetić. Moru se može uhvatiti i u bocu, ali ne pored kreveta kao što je ranije navedeno, već se bocu postavi na ključanicu i kad ona ulazi ostaje zarobljena u boci. Kad se zarobi, bocu je potrebno začepiti i vezati lancima iznad vratiju. Sljedećeg dana mora dolazi u ljudskom obliku u tu kuću tražeći bilo što, a najčešće bocu. Neke predaje govore i o zatvaranju more pod čripnju, zbog čega ona sljedećeg dana bude crvena u licu zbog topline, dok neki govore da je potrebno i ženi za koju se vjerovalo da je mora u lice reći da se zna što je ona zapravo i da ona više neće dolaziti u tu kuću.⁶⁴

Urečljivac

Nadnaravna moć urečljivca sadržana je u oku i u pogledu te riječima. Oči su u narodnim pričama organ u kojem može biti zlo i vražja sila koja djeluje i na tuđe oči. Urečljivac u svojim očima ima toliku moć da onoj osobi kojoj je usmjerena, a koja joj se protivi, ne može oduprijeti te joj zato i podliježe te obolijeva. Postoje dvije vrste urečljivca:

- oni koji znaju za svoju moć i koriste je namjerno
- oni koji to čine bez svojega znanja.

Međutim, obje vrste imaju određena obilježja – nemirne drhtave oči, deformirane i upadljive zjenice, velike ili male oči, spojene obrve i sl.⁶⁵

⁶³ Rudan, E., *Vile s Učke*, Zagreb, 2016., str. 241. – 262.

⁶⁴ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 256. – 257.

⁶⁵ Perić, B., Pletenac, T., *Fantastična bića Istre i Kvarnera*, Zagreb, 2008., str. 39. – 42.

Orko

Orko, ili drugim nazivom Mrak, nadnaravno je biće koje je tijekom povijesti doživjelo razne promjene. U Italiji bio je to veliki ljudožder, a u istarskim, kvarnerskim i dalmatinskim predajama to je sitno biće koje se zavlači ljudima među noge. Moć Orka je da noću dolazi iz tame, pronalazi naivne ljude te ih navodi na put prema mjestima gdje će se izgubiti i odakle se neće moći vratiti kući. Njegova je sposobnost i u moći prerašavanja u magarca, miša, ovcu, psa ili kozlića te tako služi kao životinja na usluzi umornom seljaku. Moć Orka odgovara i moćima vila u zaleđu Dalmacije. Naime, i Orko i vile mogli su oteti dijete ili muškarca, držati ih zatočenima i u svojem vlasništvu te ih ne puštati kući. Da se to ne bi dogodilo, dovoljno je bilo preokrenuti kaput ili na lijevu nogu obući desnu cipelu i obratno, ili ako se već dogodi ubosti životinju šilom ili nekim drugim alatom.⁶⁶

Osoba koja prije prerašavanja postaje Orko nema određeni karakteristični izgled, a narodnim predajama utvrđeno je da se najčešće preraši u magarca. Osim što prerašavanjem uspijeva navesti ljude da se izgube, Orko također predstavlja i dozu straha, odnosno zastrašivanja. Često se djecu znalo zastrašivati upravo Orkom koji će ih napasti ako izađu navečer sami. Međutim, osim zastrašivanja takvim pričama, Orko je i sam plašio ljude iznenadnim pojavljivanjem, a loše je djelovao i njegov otisak papka na koji bi neka osoba mogla stati te je isto tako mogao, kao i životinja sama, navesti tu osobu da se izgubi.⁶⁷

Malik

Malik, Macmalić ili Pulić nema jasan postanak, ali je u srodstvu s vilenjacija i patuljcima. Malik se kao patuljak nadnaravnih moći pojavljuje u mnogim europskim zemljama, a u istarski krajevima raspoznaju se dvije njegove vrste. Prvi je malik iz šume koji pomaže bolesnim i umornim pastirima, a drugi je malik u rudnicima koji je pomagao na čaroban način doći do novca. Vjerovalo se da se malik može uzgojiti iz jaja koje se čuvalo ispod pazuha te da će donijeti bogatstvo toj obitelji u vrijeme kad je u istarskim selima vladala neimaština. Osobine koje je malik imao jesu sljedeće – kućni duh, čuvar zakopanog blaga, patuljak rudar.⁶⁸

⁶⁶ Isto, str. 105. – 111.

⁶⁷ Rudan, E., *Vile s Učke*, Zagreb, 2016., str. 262. – 272.

⁶⁸ Perić, B., Pletenac, T., *Fantastična bića Istre i Kvarnera*, Zagreb, 2008., str. 131. – 136.

Vile

Vile su, za razliku od štriga, štriguna, more, orka i drugih zlih bića nadnaravnih moći, dobra stvorenja. Njih se najčešće opisuje kao čestite i plemenite djevojke uvijek obučene u bijele haljine, čija se moć manifestira u građenju crkva, kula, mostova ili sl., i to noću od 23 sata pa sve do pjevanja trećih pijetlova. Kad su čule treće pijetlove, morale su brzo otići i zato se smatra da je svaki veći kamen koji je pronađen nasred livade njima pao. Prema jednoj legendi, smatra se da su upravo vile izgradile i pulski amfiteatar kamenjem koje su nosile s Učke u pregačama.⁶⁹

Iako su vile česti likovi u pričama u ostalim dijelovima svijeta, u istarskim predajama nisu, a o njihovim se djelovanjima i karakteristikama ne zna toliko koliko o drugim nadnaravnim bićima. Također, o njima se govori kao o bićima koja su se često pojavljivala u povijesti, a da ih danas nema, za razliku od štriga, krsnika ili mora. U prikupljenim usmenim predajama doznalo se da one žive na mjestu gdje drugi obični ljudi ne mogu doći i to samo u ženskoj zajednici, da svi naglašavaju njihovu ljepotu i da su vrlo snažne.⁷⁰

Divovi

U istarskim predajama kao nadnaravna bića spominju se i divovi koji su imali natprirodnu moć i kojima se često pripisuje nastanak nekih prirodnih karakteristika. Najpoznatiji opisani istarski div je Veli Jože, o kojem je Vladimir Nazor napisao i djelo s istim imenom. U toj je priči Veli Jože dobrodušan div koji voli pravdu, kojeg odlikuje golem rast, ali plitak um.⁷¹

Divovi su, dakle, ogromna i snažna bića za koje se smatra da su živjela davno prije dolaska ljudi, u dolini Mirne. Glavni div bio je div Dragonja, kojeg su zvali i orač jer je napravio brazdu od Čićarije prema moru te je u toj brazdi potekla voda. Tu rijeku on je nazvao Mirnom jer se njegova žena zvala Mirna. Istarske legende govore da su divovi izgradili Sovinjak, Oprtalj, Roč, Grožnjan, Motovun itd., a govori se i da je svaki div radio na

⁶⁹ Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977., str. 257. – 258.

⁷⁰ Rudan, E., *Vile s Učke*, Zagreb, 2016., str. 300. – 308.

⁷¹ Perić, B., Pletenac, T., *Fantastična bića Istre i Kvarnera*, Zagreb, 2008., str. 124.

jednom brdu i da su si radeći dodavali alat. Nakon što su izgradili gradove, legenda kaže da im je ostalo još malo kamenja, od čega su stvorili najmanji grad na svijetu – Hum.⁷²

7.2. Valorizirani primjeri narodnih vjerovanja

Da su narodne predaje dio života ljudi današnjice govore i valorizirani primjeri tih priča, od kojih su neke implementirane u turističku ponudu. Ipak, postoji i velik broj onih legendi i mitova koji još nisu došli do te razine, a vrijedni su primjeri nematerijalne kulturne baštine Istre. U ovom će potpoglavlju biti riječi o valoriziranim primjerima. Najprije će se reći nešto o LegendFestu – festivalu legendi, mitova i priča, Štrigarijama po žminjskih križinah – događaju uoči noći vještica koji se događa po mračnim ulicama Žminja, projektu Živa coprnija – živa štrigarija koji spaja Sloveniju, tj., Pohorje i Istru i njihove predaje, dokumentarnom filmu „Je letrika ubila štrige?“, Muzeju vampira u Kringi, koji je otvoren zbog prvog istarskog vampira Jura Granda te o IstraIsprit-u – projektu koji u formi *storytellinga*, odnosno pričanja priča, uprizoruje legende i mitove.

LegendFest – festival legendi, mitova i priča

LegendFest je festival legendi, mitova i priča koji se održava u Pićnu od 2005., a pokrenuo ga je Ivor Zidarić, ujedno predsjednik udruge Val kulture. Ova udruga već 15 godina kontinuirano radi kako bi promovirala umjetnost i kulturu s područja cijele Hrvatske, s ciljem kako bi to pridonijelo i njezinom očuvanju. Takav rad podrazumijeva i velika ulaganja i pokrivanje troškova zadanih projekata, koje redovito prijavljuju na razne državne natječaje i na natječaje organizacija koje su zaslužne za razvoj i unaprjeđenje kulturnog i umjetničkog stvaralaštva u prvom redu, a potom i turizma.

Glavna misija ovog festivala od njegova početka jest stvoriti drukčiji događaj koji će narodne priče predaka održavati živima te tako spojiti kulturu, lokalno stanovništvo, ali i pružiti doživljaj svim domaćim i inozemnim turistima. Cilj je stoga bio, i još uvijek jest, upoznati lokalno stanovništvo te sve one koje posjete festival, da je hrvatska nematerijalna baština zapravo bogata i kako se od nje može stvoriti nešto prepoznatljivo. Upravo iz

⁷² LegendFest, službene stranice, *Divovi na 9. LegendFestu u Pićnu*, <https://legendfest.hr/divovi-na-9-legenddfestu-u-picnu/>, 6. svibnja 2020.

činjenice što je takva baština manje zastupljena u kulturnim manifestacijama, uspjeh ovog festivala ogleda se i u broju posjetitelja od oko 15.000. LegendFest stoga obuhvaća različite vrste umjetnosti da bi na pravi način prenio narodne predaje – sve od plesa, glazbe, kazališta, fotografije i raznih predavanja. Upravo je zbog toga LegendFest multimedijalni i interaktivni festival koji spaja prostor, vrijeme i stil, a likovi koje obrađuje jesu nadnaravna bića iz prošlosti – vampiri, divovi, štrige, vještice, vile, patuljci i sl. Zbog svega navedenog, LegendFest je dobar način promocije ovakvog spektra prošlosti, spojen sa zabavom, što se dokazalo da je uvelike zanimljivo velikom broju turista.⁷³

Festival se sastoji od predstava, projekcija filmova, izložba, radionica i sl., a zanimljivost festivala jest i da se ne održava samo na jednom mjestu već na više lokacija u Pićnu, dok se ipak glavna predstava održava na glavnoj pozornici na otvorenom. Na ostalim lokacijama održavaju se manje predstave i skečevi te recitiranja. Osim što su glumci predstava i akteri, koji utjelovljuju nadnaravna bića, obučeni s obzirom na ulogu koju igraju, i cijelo mjesto se prilagodi situaciji. Naime, neki mještani budu obučeni u tradicionalne istarske tkanine, sviraju tradicionalnu istarsku glazbu te se druže uz domaće proizvode. Za sve posjetitelje od 2009. omogućeno je i kampiranje ispod glavnog igrališta, zbog povećanja broja turista, no ipak broj je ograničen.

Da bi festival bilo moguće održati, udruga Val kulture surađuje s mnogim priznatim etnologima koji su upoznati s hrvatskim narodnim vjеровanjima i predajama. Sve teme koje LegendFest obrađuje rezultat su istraživanja znanstvenika i stručnjaka s tog polja znanosti. Na samom festivalu, ti istraživači održavaju i svoja predavanja pa posjetitelji iz prve ruke mogu o tome slušati, a kasnije na predstavi i pogledati.

Kao jedan od važnih rezultata suradnje s etnologima navode se i tri knjige o mitovima, legendama i pričama istarskog poluotoka koje su tiskane i na hrvatskom i engleskom jeziku, a uspjeh dokazuje i serijal s temama LegendFesta koji je emitiran tijekom 2012. i 2013. Festival također surađuje i s ilustratorima koji su zaduženi za oslikavanje prezentacijske ilustracije, odnosno prikazuju jednog lika iz narodnih predaja svaku godinu. Kroz godine to su bili mora, zmaj, vile, divovi, vještice, štrige, vampir Jure Grando itd.

⁷³ LegendFest, službene stranice, <https://legendfest.hr/>, 6. svibnja 2020.

Slika 10. Ilustracija more za LegendFest 2017.

Izvor: <https://legendfest.hr/legendfest/suradnja-s-ilustratorima/>, 6. svibnja 2020.

Zbog svojeg razvoja kroz godine i napredovanja, LegendFest je osmislio i razvio prateće proizvode, odnosno projekte. Riječ je o projektima LegendExpo, LegendArt, LegendIn i LegendArium (koji je još u pripremi) kojima je također cilj očuvanje kulturne baštine. LegendExpo je projekt koji se prvi put održao 2014., a glavni je cilj promoviranje domaćih umjetnika i podizanje svijesti o važnosti hrvatske umjetnosti i kulturne baštine. Naime, to je projekt koji je zapravo putujući jer se svake godine održava u drugom gradu, gdje domaći umjetnici prezentiraju svoje radove – fotografije, slike, skulpture, stripove, književne vrste, filmove i sl., s obzirom na njihove narodne predaje te tako bivaju prilagođene prostoru na kojem se održavaju.⁷⁴

Godine 2015. pokrenut je novi projekt pod nazivom LegendArt koji je namijenjen učenicima od prvih do šestih razreda osnovne škole, a glavni cilj je probuditi dječju maštu i

⁷⁴ LegendExpo, <https://www.valkulture.hr/projekti/legendexpo-izlozba-autorskih-radova-na-temu-legendi-mitova-i-prica-hrvatske/>, 6. svibnja 2020.

putem kreativnog stvaralaštva upoznati ih s nematerijalnom baštinom i važnošću njezina očuvanja. Najbolje umjetničke kreacije izlažu se na samome LegendFestu te se objavljuju i na službenim stranicama festivala. Umjetničke kreacije obuhvaćaju sve - od književnosti, likovne i glazbene umjetnosti koje izrađuju sa svojim učiteljima, s obzirom na mjesto iz kojeg dolaze.⁷⁵

Godine 2017. pokrenut je i projekt pod nazivom LegendIn koji je rezultat suradnje Udruge Val kulture i Udruge Zmaj Anđelko, a pomaže djeci čiji je cilj uključivanje osoba s invaliditetom u kreativne projekte, kako bi izrazili svoje kreativno stvaralaštvo. Kroz radionice želi se potaknuti osobe s invaliditetom na učenje o novim spoznajama koje ih okružuju kroz umjetnost te im tako pružaju i otvaranje vidika za daljnji osobni razvoj.⁷⁶

Za svoj uspjeh u radu, festival LegendFest postao je i dio festivalske platforme pod nazivom EFFE – *Europe for Festivals, Festivals for Europe* te je dobio i priznanje, odnosno kvalitetnu marku EFFE za svoj rad u razdoblju 2015. – 2016., a takvo priznanje znači da festival pruža kvalitetu sadržaja te produkcije. Taj međunarodni projekt pokrenut je od strane EFA – *European Festivals Association* koja je europska kulturna mreža namijenjena otkrivanju umjetničkih festivala u Europi, odnosno onih koji se brinu o umjetnosti i kulturi, uključuju lokalnu zajednicu i čine svoje mjesto međunarodno prepoznatljivim. LegendFest je kvalitetnu marku zaslužio zbog toga što u svoj rad uključuje lokalnu zajednicu, predan je umjetničkoj izvrsnosti te teži europskim vrijednostima, a svi oni festivali koji osvoje takvu marku EFFE, budu promovirani u tiskanom i online vodiču iduće godine. Osim ove kvalitetne marke, LegendFest je dobio i nagradu *Simply the best*, za kreativnost i inventivnost u turizmu 2013., u kategoriji manifestacija koje uprizoruju legende i povijesne događaje. Nagradu dodjeljuje Udruga hrvatskih putničkih agencija (UHPA) i redakcija magazina *Way to go Croatia*.⁷⁷

Štrigariji po žminjskeh križinah

Štrigariji po žminjskeh križinah manifestacija je koja se održava u Žminju, koja za cilj navodi poticanje kulturne raznolikosti, ali i promociju Žminja i njegovih neotkrivenih dijelova

⁷⁵ LegendArt, <https://www.valkulture.hr/projekti/legendart-prostor-za-djecju-mastu/>, 6. svibnja 2020.

⁷⁶ LegendIn, <http://legendfest.hr/novi-projekt-legendin-na-festivalima-legendfest-2017/>, 6. svibnja 2020.

⁷⁷ LegendFest, službene stranice, <https://legendfest.hr/legendfest/nagrade-i-priznanja/>, 6. svibnja 2020.

i priča koje su bazirane na štrigarijama, odnosno pričama o nadnaravnim bićima. Naziv potječe od činjenice da su se štrige sastajale u noći na križinama, odnosno križanjima cesta. Za vrijeme održavanja manifestacije, javna rasvjeta u Žminju je ugašena, a kompletan se program održava u pratnji lampiona, baklji ili krijesova. Manifestacija se sastoji od pričanja priča kroz ulice Žminja i oko vatre, posjet štrigi koja se nalazi u žminjskoj kuli, koja daje savjete kako se ponašati ako vas netko pohvali bez očitog razloga. Također proriče i sudbinu, skida uroke, ali i kuha razne trave, dok istovremeno straši posjetitelje. Da bi se dočarala nadnaravna moć štrige, kula je pretvorena u njezin dom 3D tehnologijom, za koju je zaslužna pulska Visualia. Na ulicama Žminja nastupaju i ostali umjetnici, poput etno skupina, a u kino sali prikazuje se dokumentarni film povezan s tematikom.⁷⁸

Živa coprnija – živa štrigarija

Živa coprnija – živa štrigarija jedan je od Interreg-ovih projekta koji spaja Sloveniju, odnosno Pohorje i Hrvatsku, odnosno Istru, a ujedno ga i financira. Ovaj projekt nastao je iz želje da se narodna vjerovanja s ova dva područja zabilježe te da se potom aktivno uključe u turističku ponudu. U projektu sudjeluje šest organizacija partnera iz obje države s raznih područja – od turizma, umjetnosti, znanosti, kulture i sl., a sve u cilju da se zabilježeno može prenijeti i na nove generacije koje dolaze, kako bi one znale ponešto o takvoj bogatoj nematerijalnoj baštini. Način na koji se valoriziraju priče jest tako da se šumskim stazama, slapovima, dvorcima, jezerima i čak seoskim domaćinstvima organiziraju vođene ture u kojima žive nadnaravna bića. Takvih mjesta u ovom projektu ima dvadeset, deset u Pohorju i deset u Istri. Da bi posjetitelji dobili više informacija o turističkoj stazi, osmišljen je i digitalni vodič koji će biti moguće besplatno preuzeti. Vodič funkcionira tako da učita trenutnu lokaciju posjetitelja i daje informacije o njoj i o pričama koji se za nju vezuju.

Ovih dvadeset priča turističke ture bit će tiskano u jednoj slikovnici koja će biti ujedno i turistički vodič na tri jezika – hrvatskom, slovenskom i engleskom. Također, organizirat će se i festival pod nazivom „Štrigarija uživo“ na različitim lokacijama u Istri i Pohorju koji će uključivati predstave, radionice i ture, a jedan od projekata u Istri koji je u ovo uključen jesu i prije objašnjene Štrigarije po žminjskih križinah.⁷⁹

⁷⁸ TZ Žminj, *Štrigariji po žminjskih križinah*, <http://tzminj.hr/index.php/dogadanja/strigariji-po-zminjskeh-krizinah>, 6. svibnja 2020.

⁷⁹ *Živa štrigarija Pohorja i Istre*, službene stranice, <http://zivacoprniya.com/>, 6. svibnja 2020.

„Je letrika ubila štrige?“

„Je letrika ubila štrige?“ dugometražni je dokumentarno – igrani film iz 2017. koji je usmjeren na usmenu tradiciju pripovijedanja priča o štrigama. U filmu sudjeluje 24 govornika koji na čakavskom dijalektu, karakterističnom za mjesto iz kojeg dolaze, pričaju priče o štrigama, krsnicima, morama, vilama, vukodlacima i sl. Film je i dio projekta (Ne)skrivena Istra, koji je pokrenut 2014. da bi se objedinila filmska umjetnost s istarskim narodnim vjerovanjima usmeno prenošenima, a nositelj projekta je udruga „Spod Učke“. Projekt je ujedno ostvaren i kroz suradnju s Centrom za nematerijalnu kulturu Istre koji svoje sjedište ima u Pićnu te će tamo biti pohranjena sva etnografska građa koja je prikupljena za potrebe snimanja filma.⁸⁰

Lokacije o kojima su kazivači govorili narodne priče nalaze se od Kastva do središnje Istre pa do Čićarije, a to su priče ili anegdote, koje se prenose već godinama s generacije na generaciju, ili osobno doživljene priče. Za potrebe filma potrebne su bile tri godine da bi se sve one sakupile. Naziv filma govori kako se pojavom struje promijenila koncepcija kućanstva. Naime, prije pojave struje ukućani su najčešće sjedili navečer oko vatre i pričali priče o fantastičnim i nadnaravnim bićima, a pojava struje je tu tradiciju donekle ukinula. Međutim, režiser ovog filma ističe da struja zapravo nije ubila štrige već ih je stjerala u kut, gdje one čekaju ponovno „svojih pet minuta“ kako bi „zasjale“, a to je upravo kroz ovakve projekte.⁸¹

Muzej vampira u Kringi

Odbor za turizam Općine Tinjan osnovao je Muzej vampira Jure Granda da bi se obogatila kulturno-turistička ponuda sela Kringe. Zanimljivo uređenje počinje od fasade koja je do pola obojena u crno, a pola u crveno. Potom se na samom ulazu nalazi suvenirnica, gdje se mogu kupiti suveniri i autohtoni proizvodi tog kraja i rukotvorine, a onda se kroz uska vrata ulazi u mračni labirint, gdje se saznaje priča o vampiru i o njegovoj udovici. Središnji muzejski prostor uređen je kostimiranim lutkama, mrtvačkim sanducima, kolcima gloga kojima se vampira pokušalo ubiti te raznim skulpturama i slikama kojima se željela dočarati

⁸⁰ „Je letrika ubila štrige?“, <http://kulturistra.hr/lang/hr/2017/01/premijera-filma-je-letrika-ubila-strige-snimanog-u-istri/>, 6. svibnja 2020.

⁸¹ O štrigama, štrigunima, morama, štrologama..., <http://tvistra.hr/video-o-strigama-strigunima-morama-strologama/>, 6. svibnja 2020.

istarska povijest i legenda o vampirima. Osim muzeja, u *caffè baru* pod nazivom Vampire moguće je popiti i vampirski koktel, a postoji i spomen ploča onim hrabrim ljudima koji su se odlučili suprotstaviti vampiru, a koja nalazi na staroj školi u Kringi.⁸²

Slika 11. Unutrašnjost Muzeja vampira u Kringi

Izvor: <http://www.promotiv-turizam.hr/muzej-vampira-kringa/>, 6. svibnja 2020.

IstraInspirit

IstraInspirit projekt je doživljajnog turizma koji oživljava povijesne događaje na autentičnim lokacijama koje su uprizorene kroz istarske mitove i legende od 2012. Time se valoriziraju neiskorišteni resursi kulturne i povijesne baštine i pronalazi interaktivne i inovativne načine uključivanja kulture i povijesti Istre u turizam. Projekt IstraInspirit uvršten je i u sto najboljih turističkih priča na svijetu u izdanju UNWTO-a u svibnju 2015., što dokazuje i kvalitetnu produkciju onog čime se bave.

IstraInspirit kroz pričanje priča putem predstava govori o legendama Istre, od kojih su mnoge već uprizorili, a među njima održao se Poreč Open Air Festival. Na tom je festivalu

⁸² Jure Grando, prvi vampir s imenom i prezimenom, <http://juregrando.com/>, 6. svibnja 2020.

uprizorena tura po Istri u kojoj se profesor Epulonius de Histri uputio na put da bi otkrio mnoga istarska blaga. Na tom su mu putu pomagali macmalići iz labinskih rudnika, susreo se i s istarskim divovima, orkom te mnogim likovima iz čarobne šume poput vila i vilenjaka. Publika je također bila uključena u ove scene jer su mogli zajedno s macmalićima preskakati krijesove.

Također, u suradnji s Udrugom Val kulture u svibnju 2019. oživjeli su Puteve štrigarije u središnjoj Istri. Tura je započela u Pazinu ispred Kaštela, gdje su akteri IstraInspirita uprizorili legendu o divu Dragonji i nastanku Pazinske jame, a posjetitelji su se tada mogli i upoznati s legendom o krsniku u Katunu Lindarskom i o štrigama. Potom je tura vodila do Žminja, gdje je uprizorena legenda o morama i orku, zatim do slapa Sopot, gdje je bilo riječi o vilama koje su gradile Arenu i o macmalićima. Potom su stigli do Pićna, gdje je uprizorena legenda o trnoplesarima i o sv. Niceforu, a tura je završila u Gračišću. Cilj ovakve ture bio je približiti priče i legende Istre kroz način *storytellinga* publici, što se prema reakcijama publike i uspjelo postići ne samo na ovoj turi već i na ostalim narodnim predajama koje su uprizorili.⁸³

⁸³ IstraInspirit, službene stranice, <https://www.istrainspirit.hr/2019/05/27/istra-inspirit-ozivljava-rutu-putevima-zive-strigarije-kroz-uprizorenje-legendi-sredisnje-istre/>, 6. svibnja 2020.

8. ZAKLJUČAK

Ovaj diplomski rad dokazao je da je istarski seljak nekad bio čovjek koji je svoj život temeljio na raznim narodnim običajima oko kojih se odvijala ne samo svakodnevica, već i gospodarski radovi, radovi oko stoke i razni događaji poput rođenja djeteta, svatova i pogreba. Naime, takvi prikupljeni podaci govore o osebujnom načinu života kakvog danas više nema ili ima u tragovima. Međutim, može se reći da su se neki običaji zadržali do danas te da nisu svi u potpunosti iščeznuli. Slična je situacija i s tradicionalnim starim zanatima. U prošlosti se čovjek morao snaći i stvoriti nešto od onoga što je imao oko sebe. Baš iz tog razloga do izražaja dolaze drveni predmeti, u prvom redu, koji su kasnije zamijenjeni i poboljšani onim željeznima. Danas se takvi predmeti mogu naći tek na ponekom obiteljskom starom ognjištu jer je ipak većina obitelji današnjice odbacila stare predmete i zamijenila ih novim, funkcionalnijim i onim boljeg izgleda. Unatoč tome, još uvijek je u dvorištima u selima diljem Istre moguće pronaći i krušne peći i stare drvene vozove, stare drvene ukrašene kosire, u konobama jela spremljena pod čripnjom na ognjištima i sl.

Istarski način života obilovao je, osim takvim običajima, i narodnim vjеровanjima i predajama. Da je to tako, dokazuje i mnogobrojna literatura i provedena istraživanja u raznim selima. Svi podaci govore o istim fantastičnim bićima koja su u većoj mjeri činila zle stvari da bi drugima napakostili, ali postojala su i dobra nadnaravna bića koja su uvijek bila spremna pomoći u nevolji, da bi ih zaštitili od onih zlih. Istina je da se danas takve priče i dalje prenose s generacije na generaciju i da se i dalje za neku osobu zna reći da je štriga te da je nešto nekome *načinjeno*. Isto tako, raširenost ovakve teme i zanimanje za nju dokazuju i razni festivali, događanja i turističke ture koji su postali dio turističke ponude. Takav oblik turističkih proizvoda zanimljiv je i inozemnim i domaćim posjetiteljima.

Zaključno, moguće je reći da je tema koju je ovaj diplomski rad obradio uvelike istražena i da može poslužiti kao poticaj za daljnje očuvanje narodnih običaja, narodnih vjеровanja i starih alata. Također, dobar je poticaj i za dobivanje inspiracije o mogućim novim načinima brige o svemu navedenom, a što je Istru obilježilo - o novim načinima valorizacije i predstavljanja svijetu u svjetlu onoga što je Istra bila i kako je život izgledao nekad.

LITERATURA

Knjige:

1. Balota, M., *Tijesna zemlja: roman iz istarskog života*, četvrto izdanje, Pula, 2002.
2. Bijažić, M., *Istarski narodni običaji i stari zanati*, Pula, 1999.
3. Lago, L., *Kamena zdanja i krajolici središnje i južne Istre*. „Kažuni, Pula, 1996.
4. Mikac, J., *Istarska škrinjica*, Zagreb, 1977.
5. Milićević, J., *Istarski suvenir*, prvo izdanje, Svetvinčenat, 1995.
6. Milićević, J., *Narodna umjetnost Istre*, Pazin, 1988.
7. Perić, B., Pletenac, T., *Fantastična bića Istre i Kvarnera*, Zagreb, 2008.
8. Rudan, E., *Vile s Učke*, Zagreb, 2016.

Članci u časopisu:

1. Margetić, M., Dječje igre na otvorenom i blagdansko darivanje djece u Istri, *Etnološka istraživanja*, No. 14, 2009., str. 133. – 144.
2. Milićević, J., Običaji i vjerovanja uz gospodarske radove u srednjoj Istri, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, Vol. 4, No. 1, 1966., str. 191. – 207.
3. Orlić, O., Istraživanje tekstilnog rukotvorstva u Istri, *Etnološka istraživanja*, No. 8, 2002., str. 95. – 110.
4. Svirac, M., Uskrсни kruh i pecivo iz Istre, *Studia ethnologica Croatica*, Vol. 10/11, No. 1., 1999., str. 125. – 132.

Internetski izvori:

1. „Je letrika ubila štrige?“, <http://kulturistra.hr/lang/hr/2017/01/premijera-filma-je-letrika-ubila-strige-snimanog-u-istri/>, 6. svibnja 2020.
2. Istarska enciklopedija, Uskrs ili Vazam, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2865>, 9. ožujka 2020.
3. IstraInspirit, službene stranice, <https://www.istrainspirit.hr/2019/05/27/istra-inspirit-ozivljava-rutu-putevima-zive-strigarije-kroz-uprizorenje-legendi-sredisnje-istre/>, 6. svibnja 2020.
4. Istrapedia, krušne peći, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/901/krusne-peci>, 28. ožujka 2020.
5. Jure Grando, prvi vampir s imenom i prezimenom, <http://juregrando.com/>, 27. travnja, 2020.
6. LegendArt, <https://www.valkulture.hr/projekti/legendart-prostor-za-djecju-mastu/>, 6. svibnja 2020.
7. LegendExpo, <https://www.valkulture.hr/projekti/legendexpo-izlozba-autorskih-radova-na-temu-legendi-mitova-i-prica-hrvatske/>, 6. svibnja 2020.
8. LegendFest, službene stranice, Divovi na 9. LegendFestu u Pićnu <https://legendfest.hr/divovi-na-9-legenddfestu-u-picnu/>, 6. svibnja 2020
9. LegendFest, službene stranice, <https://legendfest.hr/>, 6. svibnja, 2020.
10. LegendFest, službene stranice, nagrade i priznanja, <https://legendfest.hr/legendfest/nagrade-i-priznanja/>, 6. svibnja 2020.
11. LegendIn, <http://legendfest.hr/novi-projekt-legendin-na-festivalima-legendfest-2017/>, 6. svibnja 2020.
12. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Jurjevo, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=29591>, 12. ožujka 2020.
13. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, krsnik, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1476>, 21. travnja, 2020.

14. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, narodni običaj, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44552>, 8. ožujka 2020.
15. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, poklade, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49035>, 11. ožujka 2020.
16. štrigama, štrigunima, morama, štroligama..., <http://tvistra.hr/video-o-strigama-strigunima-morama-stroligama/>, 6. svibnja 2020.
17. TZ Žminj, Štrigariji po žminjskih križinah, <http://tzzminj.hr/index.php/dogadanja/strigariji-po-zminjskeh-krizinah>, 6. svibnja 2020.
18. Živa štrigarija Pohorja i Istre, službene stranice, <http://zivacoprniija.com/>, 6. svibnja 2020.

POPIS PRILOGA

Slika 1. Fritule za Vazan, 2019.	8
Slika 2. "Zađivanje jaja" u Dobranima za Vazan 2020.	9
Slika 3. Maškare 1950-ih godina, Dobrani i Beloći	13
Slika 4. Trganje grođža i drvene bačve 1960-ih u selu Dobrani.....	18
Slika 5. Svadbena povorka u Raklju 1984.	21
Slika 6. Granično kamenje/ kunfin u Dobranima.....	30
Slika 7. Kamena glava s natpisom u Beloćima31	31
Slika 8. Krušna peć u selu Dobrani32	32
Slika 9. Kažun u Želiski (lijevo) i u Filipani (desno).....33	33
Slika 10. Ilustracija more za LegendFest 2017.54	54
Slika 11. Unutrašnjost Muzeja vampira u Kringi.....58	58

SAŽETAK

Način života nekadašnjih seljaka u Istri razlikovao se uvelike od današnjeg, ali zahvaljujući sačuvanim podacima iz tog razdoblja moguće je stvoriti sliku o tome kako je nekad izgledalo živjeti na istarskom selu. Veliku ulogu u životu imali su narodni običaji, koji su ustaljeni načini ponašanja, karakteriziraju neku određenu zajednicu te obilježavaju život, odnosno čine nematerijalnu baštinu jednog naroda. Dijele se prema trima vrstama, a to su godišnji, gospodarski i životni. Radi se o običajima za Božić, Uskrs i ostale svetkovine i blagdane tijekom godine, o običajima o pokladno vrijeme, običaje vezane uz načine sadnje usjeva i brige o njima, njihovu zaštiti od tuče i nevremena i ostalih nepogoda, običaje pri svatovima, pogrebu i rođenju djeteta i sl. Osim narodnih običaja, okosnicu istarskih života činila je poljoprivreda i briga o svojim domaćim životinjama, za što su koristili alate koje su sami izrađivali tradicionalnim starim zanatima, naučenih od svojeg oca ili djeda, majke ili bake. Riječ je tu o drvodjelstvu te ukrašavanju drvenih predmeta u kući, obradi kamena i željeza, kulinarstvu, odnosno narodnim jelima i pićima čiji su se recepti sačuvali i do današnjeg dana. Da bi imali što odjenuti i čime se pokriti, često su sami tkali svoju odjeću i pokrivače, a zanimljivost je da su u Istri tkale i žene i muškarci. Nakon izvršavanja svojih dnevnih obveza, svoje su slobodno vrijeme upotpunjavali i pričama o fantastičnim bićima koja žive tajnim životom u njihovoj zajednici. Često su ta nadnaravna bića okrivljavali za bolesti i nepogode koje su ih snašle, kako njih i stoku, tako i usjeve i plodove, a s obzirom na plodnu prošlost o životima tih bića, danas mjesta diljem Istre prema vlastitim narodnim predajama kreiraju priče i turističke ture prema njima.

Osebujan život istarskih seljaka u prošlosti ostavio je dio svakodnevice i današnjim ljudima Istre. Nerijetko se ljudi drže određenih narodnih običaja, čuvaju stare predmete i alate prethodnih generacija, spremaju tradicionalnu hranu, govore o postojanju fantastičnih bića, valoriziraju te priče i tako čuvaju bogatu nematerijalnu baštinu od zaborava.

Ključne riječi: tradicija, nematerijalna baština, običaji, stari zanati, narodna vjerovanja

SUMMARY

The way of life of people who lived in Istrian villages in the past differed on many levels from the life that people in Istrian villages live now, but with the help of the preserved data from those past times, it is possible to imagine what it was like. Folk customs played a major role in their lives and since such customs represent the established ways of living typical of a certain region, thus marking one's life, they constitute intangible heritage of a nation. Folk customs are divided into three types – annual, field related ones and life customs. To be more precise, these are customs for Christmas, Easter and other holidays throughout the year, customs related to the methods of planting crops and caring for them, protecting them from hail, storms and other disasters, customs at weddings, funerals, births and the like. In addition to folk customs, the backbone of Istrian life in the past was agriculture and caring for domestic animals, for which Istrian villagers used tools that they made by themselves utilizing traditional old crafts learnt from their fathers or grandfathers, mothers or grandmothers. This implied carpentry and the decorating of wooden objects for the house and the field, working with stone and iron, preparing traditional dishes and beverages whose recipes have been preserved to this day. In order to have something to wear and cover themselves with at night, they often wove their own clothes and blankets, and it is interesting that both women and men wove in Istria. After having completed their daily duties, villagers would spend their free time telling stories about fantastic creatures living secret lives in their communities. It was often the case that these supernatural beings were blamed for the diseases and disasters that had struck the community, its animals, crops and fruits. Given the fact that the stories about the lives of these creatures were numerous, today, throughout Istria, there are festivals, events and tours based on the storytelling technique created in order to familiarize everyone with such past.

The distinctive and unique life of Istrian villagers in the past has left a fraction of its everyday life to the people of Istria today. People frequently stick to certain folk customs, preserve old objects and tools from the previous generations, cook traditional dishes, talk about the existence of fantastic creatures, cherish these stories and, in doing so, prevent the rich intangible heritage from falling into oblivion.

Key words: tradition, intangible heritage, customs, old crafts, folk beliefs

Sažetak pregledala: Katarina Breščić Šegota, prof. mentor engleskog i talijanskog jezika s književnošću